

Framtidsutskottet

Statsrådets framtidsredogörelse, del 1 Bred förståelse av förändringarna i arbetslivet

INLEDNING

Remiss

Statsrådets framtidsredogörelse, del 1 Bred förståelse av förändringarna i arbetslivet (SRR 6/2017 rd): Ärendet har remitterats till framtidsutskottet för betänkande och till kulturutskottet, social- och hälsovårdsutskottet och arbetslivs- och jämställdhetsutskottet för utlåtande.

Utlåtanden

Utlåtande har lämnats av

- social- och hälsovårdsutskottet ShUU 12/2017 rd
- kulturutskottet KuUU 18/2017 rd
- arbetslivs- och jämställdhetsutskottet AjUU 12/2017 rd

Sakkunniga

Utskottet har hört

- specialsakkunnig Kaisa Oksanen, statsrådets kansli
- handelsråd Antti Eskola, arbets- och näringsministeriet
- regeringsråd Tarja Kröger, arbets- och näringsministeriet
- handelsråd Pekka Lindroos, arbets- och näringsministeriet
- konsultativ tjänsteman Ilkka Turunen, undervisnings- och kulturministeriet
- överinspektör Hannu Stålhammar, social- och hälsovårdsministeriet
- överombudsman Mikko Kosonen, Jubileumsfonden för Finlands självständighet Sitra
- direktör Paula Laine, Jubileumsfonden för Finlands självständighet Sitra
- direktör Mari Pantsar, Jubileumsfonden för Finlands självständighet Sitra
- ledande expert Tuomo Alasoini, Innovationsfinansieringsverket Tekes
- professor Olli Kangas, Folkpensionsanstalten
- direktör Päivi Husman, Arbetshälsoinstitutet
- arbetsmarknadschef Anna Lavikkala, Finsk Handel rf
- professor Juha Siltala, Helsingfors universitet
- doktorskandidat Ville-Veikko Pulkka, Helsingfors universitet
- professor Matti Pohjola, Aalto-universitetet
- forskardoktor Eeva Houtbeckers, Aalto-universitetet, institutionen för ledarskap, enheten Sustainability in Business Research
- professor Pertti Haapala, Tammerfors universitet

Betänkande FrUB 2/2017 rd

- filosofie doktor, docent Anu Järvensivu, Tammerfors universitet
- professor Markku Wilenius, Centret för framtidsforskning, Åbo universitet
- professor Anne Kovalainen, Åbo universitet
- FD, MuM, utvecklingschef Eeva Mäkinen, Kuopion konservatorio
- forskare Tero Toivanen, forskningsenheten BIOS
- styrelseordförande Pekka Ala-Pietilä, Huhtamäki Oyj
- Co-founder & Chief Design Officer Matias Mäkitalo, Tremer Oy
- politices doktor, forskare Anu Suoranta.

Skriftligt yttrande har lämnats av

- utvecklingschef Virpi Einola-Pekkinen, finansministeriet
- ekonom Juha Itkonen, Finlands Bank
- Finlands Akademi
- undervisningsråd Ilpo Hanhijoki, Utbildningsstyrelsen
- Innovationsfinansieringsverket Tekes
- överaktuarie Eljas Tuomaala, Statistikcentralen
- Näringslivets forskningsinstitut ETLA
- KT Kommunarbetsgivarna
- Finlands Fackförbunds Centralorganisation FFC rf
- Tjänstemannacentralorganisationen STTK rf
- Akava ry
- Finlands primärskötarförbund SuPer rf
- Servicefacket PAM rf
- Bildningsarbetsgivarna rf
- Rådet för yrkeshögskolornas rektorer Arene rf
- Löntagarnas forskningsinstitut
- TkD, forskare Mikko Dufva, Teknologiska forskningscentralen VTT Ab
- chefsforskare Eija Kaasinen, Teknologiska forskningscentralen VTT Ab
- Senior Research Fellow Maria Joutsenvirta, Aalto-universitetet, institutionen för ledarskap, enheten Sustainability in Business Research
- lektor Juhani Vähämäki, Östra Finlands universitet
- forskardoktor Tuuli Hirvilammi, Karleby universitetscenter Chydenius
- gästdoktorand Niina Vuolajärvi, Stockholms Universitet, socialantropologiska institutionen
- Postdoctoral Research Fellow Jukka Könönen, Tammerfors universitet
- docent, äldre forskare Minna Nikunen, Tammerfors universitet
- professor Jouko Nätti, Tammerfors universitet
- FD, universitetsforskare Jaana Parviainen, Tammerfors universitet
- SVD, docent, universitetslektor Pasi Pyöriä, Tammerfors universitet
- professor Jari Vainiomäki, Tammerfors universitet, ledningshögskolan
- rektor Marko Kuuskorpi, Piikkiön yhtenäiskoulu
- Demos Helsingfors.

Övrigt

Utskottet tog emot ett framtidsbetänkande av en grupp förstärsgymnasister (ryhmä 17 b) på samhälls- och ekonomlinjen vid Kulosaaren yhteiskoulu (KSYK) den 27 november 2017. Vid ett öp-

Betänkande FrUB 2/2017 rd

pet möte på Helsingfors bokmässan den 27 oktober 2017 fick parlamentsklubbarna vid grundskolorna Vesalan peruskoulu och Arabian peruskoulu och gymnasiet Kulosaaren lukio ställa framtidsfrågor till utskottet. Frågorna besvarades av de närvarande ledamöterna.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Den första delen av framtidsredogörelsen från statsminister Juha Sipiläs regering bygger upp en bred förståelse kring förändringarna i arbetslivet och framtiden för det finländska arbetet. Redogörelsen söker svar på de stora frågorna kring arbetets framtid och tar fram information om vad förändringarna i arbetslivet innebär.

Enligt redogörelsen är förändringarna i arbetslivet Finlands största utmaning, och de kan leda till att den traditionella kopplingen mellan tillväxt, produktivitet och välfärd försvinner. Denna brytningstid kan få enorma följder i samhället, men någon snabb förändring är det inte fråga om. Vi kan inverka på förändringens innehåll och betydelse och på de åtgärder som vidtas för att påverka den.

Redogörelsen granskar de största utmaningarna med och konsekvenserna av förändringarna i arbetslivet, framtidens arbete, produktiviteten och konkurrenskraften, arbetets betydelse för individen, förändringarna i arbetets innehåll, i rutiner, på arbetsplatserna och i organiseringssätten, relationerna mellan arbetsgivare och arbetstagare, förändringar i försörjning och kompetens, förändringar i arbetets samhälleliga betydelse och den breda förståelsen av allt detta.

När gränserna mellan arbetstagare och arbetsgivare, producenter och konsumenter, arbete och icke-arbete samt företagsamhet och avlönat arbete suddas ut förändras också många centrala samhällsstrukturer, såsom skattebasen och klientunderlaget för systemet för social trygghet. Det uppstår också ett tryck på att revidera lagstiftningen och se över fackföreningsrörelsens och intressebevakningens roll. Eftersom den tekniska utvecklingen påverkar olika typer av uppgifter på väldigt olika sätt och i olika takt, och med tanke på att de som arbetar har mycket olika resurser, finns det en risk för att både arbetet och arbetsmarknaden i framtiden präglas av ökad ojämlikhet.

Dessa frågor lägger grunden för redogörelsens andra del som bygger upp lösningar och politiska alternativ. Redogörelsens andra del publiceras sommaren 2018.

Kommentarer av de sakkunniga som utskottet har hört

Enligt de sakkunniga som utskottet har hört beskriver framtidsredogörelsens första del väl spänningen mellan förändringarna och det bestående. Trots många omställningar finns det också mycket i arbetslivet som består, och även förändringen är bestående. Arbetstillfällen försvinner, nya uppstår och samtidigt förändras arbetet såväl till form som till innehåll.

De sakkunniga var eniga med redogörelsen om riktningen för förändringen, och höll också med om att ifall de förändringstrender som nu är synliga blir starkare, kan de leda till svårförutsägbara omställningar. Men samtidigt påpekade de sakkunniga att det inte direkt på grundval av de existerande forskningsresultaten går att sluta sig till att vi just nu skulle genomleva en tid av ovanligt

Betänkande FrUB 2/2017 rd

stora omställningar. Därför är det motiverat att också väga in det alternativet att förändringarna i arbetslivet under de kommande 20 åren kanske inte blir exceptionellt stora.

Redogörelsen pekar enligt de sakkunniga som framtidsutskottet har utfrågat klart på att den nuvarande debatten om förändringarna i arbetslivet fördelar sig på dels makroekonomiska synpunkter på arbetets produktivitet, dels en diskussion som betonar arbetets betydelse för individen. I denna strävan efter en bred förståelse har redogörelsen enligt de sakkunniga lyckats bra. Arbete av typ 1 handlar om arbete på en nivå som tryggar en kontinuerlig försörjning och en materiell belöning, vilket den som jobbar upplever som att prestera. Arbete av typ 2 upplevs av den som utför arbetet som meningsfull verksamhet som har ett ändamål i sig själv. Hit hör också frivilligt arbete som görs exempelvis bland familjen och inom föreningar. Arbete som självändamål representerar meningsfull aktivitet som sådan, till och med utan samhällets erkännande och utsikter till avancemang i karriären.

Enligt de sakkunnigyttranden som framtidsutskottet tagit del av är framtidsredogörelsens basala utgångspunkt realistisk: digitaliseringen och globaliseringen förändrar arbetslivet både strukturellt och innehållsligt exempelvis i fråga om arbetsuppgifter. Sätten att organisera arbetet förändras, snuttifieringen tilltar, sätten att skaffa försörjning blir fler, livslångt lärande betonas och arbetets samhälleliga betydelse förändras. Det regelbundna förvärvsarbetet kommer inte att försvinna helt och hållet i framtiden, men det kommer att uppstå många parallella arbets- och försörjningsmodeller. Det behövs nya säkerhetsnätverk för de mest vitt skilda och skiftande situationer. Kompetens, utbildning och nylärande är den mest kritiska metoden för att klara av förändringarna i arbetslivet.

I framtidsredogörelsens första del ges ännu inga svar på dessa framtidsutmaningar, utan den styr snarare debatten till frågor som är relevanta med avseende på framtiden. Det handlar om en medveten avgränsning: politiska alternativ och åtgärder står i fokus först i framtidsredogörelsens andra del som publiceras 2018. Där beaktas återkoppling från intressenter och riksdagen om redogörelsen första del. Genomförd i två faser på detta sätt ingår framtidsredogörelsen i en faktisk framtidsdialog mellan statsrådet, riksdagen och olika intressenter.

De sakkunniga framställer på framtidsutskottets begäran förslag också om vad som borde beaktas bättre i framtidsredogörelsens andra del. I detta sammanhang ifrågasatte vissa sakkunniga framtidsredogörelsens premisser: att arbetet skulle vara föremål för ovanligt stora förändringar och att digitaliseringen skulle inverka på allt. De sakkunniga påminde om att även om det blir fler digitala plattformar som förenar de som erbjuder arbete och de som utför det, eller i ett bredare perspektiv de som erbjuder tjänster och de som behöver dem, så kommer inte allt arbete att utföras på plattformar, digitalt eller på distans ens i framtiden. Många av redogörelsens visioner om arbete under de kommande 20 åren gäller därför bara en begränsad del av de arbetsföra, och redogörelsen ger inget svar på i vilken utsträckning olika utvecklingsförlopp är sannolika eller till dimensionerna betydelsefulla.

Dessutom påpekade många sakkunniga att det finns ett flertal andra orsaker bakom en eventuell förändring av arbetslivet utöver teknik och digitalisering. Dessa olikartade förändringskrafter bör enligt de sakkunniga studeras mer ingående, och konsekvenserna och åtgärderna bör utvärderas också i ett tidsperspektiv: vissa åtgärder bör vidtas omedelbart och andra först på längre sikt. Mest

Betänkande FrUB 2/2017 rd

brådsökande är exempelvis företagens akuta brist på digital affärskompetens, den brist på arbetskraft som följer på de stora åldersklassernas pensionsavgångar inom många traditionella branscher och en strukturell och regional arbetslöshet som drivkraft för utslagning.

De sakkunniga som framtidsutskottet har hört förhöll sig också något avvaktande till tanken på att det i framtiden i hög grad skulle saknas arbetsgivare. De sakkunniga ser det som sannolikt att formerna för arbete blir fler i framtiden, men att merparten av arbetet ändå utförs i permanenta anställningsförhållanden.

Också den genomsyrande virtualiteten i framtidens arbete kan enligt vissa sakkunniga vara ett slags myt som man bör förhålla sig kritisk till, såsom det också konstateras i redogörelsen. Möten mellan människor och produktionen av tjänster, samt utförande som är bundet till en plats, definierar också i framtiden villkoren för att arbeta för en relativt stor del av arbetstagarna. Dessutom kan redan nu en stor del av arbetstagarna utföra åtminstone en del av sitt arbete oberoende av tid och plats. Distansarbetets andel kommer sannolikt att öka något jämfört med nuläget, men majoriteten arbetar också i framtiden inom ramen för tid och plats.

En del av de sakkunniga kommenterade också att redogörelsen tar upp en stor mängd begrepp och antaganden som inte definieras eller motiveras mer detaljerat. Som källor anlitar redogörelsen en stor mängd bakgrundspromemorior och utredningar, tidningsartiklar och kolumner. Däremot används egentlig forskningslitteratur sparsamt.

De sakkunniga anmärkte också på att redogörelsen alltför mycket renodlar framtiden och förenklar verkligheten genom att dela in nuläget i tre kategorier: arbetslösa, företagare och löntagare. Det finns redan nu en mängd mellanlägen vars handlingsmodeller som presenteras som framtidsbild redan till många delar är i bruk. Exempelvis de kreativa branscherna har redan länge fungerat som förändringslaboratorium i fråga om självsysselsättning och uppsplittrad försörjning där företagsamhet, arbetstagarens ställning och stipendier och sociala förmåner varierar.

Medan betänkandet utarbetades frågade framtidsutskottet ut arbetsmarknadsorganisationerna på bred front. Vissa organisationer ifrågasatte i sina yttranden att de centrala arbetsmarknadsorganisationerna hade förbigåtts vid beredningen av framtidsredogörelsen trots att målet var en bred gemensam förståelse.

Enligt en sakkunnig som yttrade sig för framtidsutskottet om plattformsekonomi skulle det också gynna framtidsredogörelsens andra del om den mer tog upp inlägg som i stället för förlusten av arbetstillfällen har betonat förlusten av arbetsuppgifter och förändrade arbetsbeskrivningar och yrkesstrukturens beständighet. Exempelvis plattformsekonomi utnyttjas inom de nuvarande arbetsuppgifterna rentav mer än inom nya företag eller yrken.

Som överraskande beskrevs också att redogörelsen inte är baserad på vår tids största utmaning, det vill säga att miljöns yttre villkor försämras.

Vissa sakkunniga efterlyste också en mer detaljerad analys av teknikens hotbilder. Redogörelsen verkar till exempel ta för givet att den digitala förändringen av arbetslivet gör arbetstagarna mer självgående och autonoma. Ändå finns det empiriska belägg på att samtidigt som digitaliseringen

Betänkande FrUB 2/2017 rd

ger mer insyn i arbetet, möjliggör den också en starkare kontroll. Den artificiella intelligensens algoritmer kan försvåra specialisters arbete om specialister inte längre vet eller förstår varför algoritmerna är vad de är. Bakom algoritmerna kan det också dölja sig kommersiella eller politiska incitament.

Det som tas upp i framtidsredogörelsen, att utvecklingen kan styras i önskad riktning genom politiska åtgärder, fick mycket uppmärksamhet och stöd vid framtidsutskottets utfrågning av sakkunniga och även i utlåtandena av kulturutskottets och arbetslivs- och jämställdhetsutskottet. Till denna värdediskussion anknyter frågan om det offentligas roll och beskattning, som förblir något oklar i redogörelsen. Hur ska man exempelvis reglera och beskatta en plattformsekonomi där människor arbetar på plattformar i utländsk ägo?

Som ett led i beredningen av framtidsbetänkandet ordnade framtidsutskottet också ett öppet diskussionsmöte på Helsingfors bokmessa. Till evenemanget inbjöds skolelever för att utmana utskottets medlemmar till debatt om arbetets framtid. På plats fanns elever från parlamentsklubbar på grundskolorna Vesalan peruskoulu och Arabian peruskoulu samt gymnasister från Kuloosaaren yhteiskoulu. Gymnasisterna från Kuloosaaren yhteiskoulu sammanställde också ett skriftligt yttrande till framtidsutskottet.

I grundskolelevernas frågor konstaterades att även om unga personer med invandrarbakgrund går i en finländsk skola och får goda betyg, är det endast få av dem som kommer i tillfälle att studera vid en högskola i Finland. De unga vill gärna veta om invandrarnas högskolestudier kunde främjas på något sätt. Grundskoleleverna tog också upp att många finner sin studiemotivation och börjar satsa på framtiden först efter 20 års ålder. I anslutning till det frågade ungdomarna hur man kan verka för att en högskoleplats i framtiden inte enbart är beroende av framgång i studentskrivningarna. De unga utmanade medlemmarna i framtidsutskottet också genom att fråga hur man kan verka för att alla grundskolelever i framtiden kan utbilda sig och få ett hyggligt jobb oberoende av föräldrarnas språk, inkomster och förmögenhet. Det debatterades också huruvida HBT-personers synlighet i grundläggande utbildning kan ökas. Ungdomarna anser att undervisningssituationerna för närvarande varierar skolvis och innehållet i läromedlen begränsar sig till de binära könen.

Gymnasisterna hade begrundat framtidens arbetsliv, främjande av de ungas samhällsinflytande och framtidens utbildning. Framtidens arbetsliv tog de unga upp med avseende på lokala avtal, och frågade vilka konsekvenser en ökning av de lokala avtalen kan få exempelvis för flexibla arbetstider, arbetsavtal och semestertider. Diskussioner utspann sig också om undervisningsministeriets plan att ändra urvalsprocessen för högskolestudier. Reformen ska träda i kraft redan 2020, det vill säga den vår då de som inlett gymnasiestudier 2017 blir färdiga. Men någon fullständig klarhet verkar det ännu inte finnas om det nya urvalssystemet. Det medför osäkerhet för gymnasisterna, som redan kommer att påverkas av det nya urvalssystemet. Gymnasisterna frågade varför reformen träder i kraft så här snart när reformen gäller redan de som nu går första året i gymnasiet och som därmed upplever osäkerhet inför framtidens studier.

Gymnasisterna utmanade också medlemmarna i framtidsutskottet genom frågor om balansen mellan rättigheter och ansvar i rättsstaten mot bakgrunden av att det straffrättsliga ansvaret gäller från 15 års ålder, men rösträtten först från 18 års ålder. De unga anser att det är orättvist att ungdomar vars liv beslut som fattas nu påverkar mest inte får vara med om att fatta dem. De unga an-

Betänkande FrUB 2/2017 rd

såg också att det mest effektiva sättet att få ungdomar att bli intresserade av politiken är att ta dem med i den. Vid debatten rådde en bred enighet om att Finland kunde inleda pilotförsök med att sänka rösträttsåldern till 16 år vid vissa lämpliga val. Med avseende på ansvar och skyldigheter bör de unga också kunna kandidera i samma val.

I sitt skriftliga yttrande kompletterade de studerande i gymnasiet vid Kulosaaren yhteiskoulu sina synpunkter och förslag och sammanfattade sitt budskap så här: Framtidens arbetsliv: ”Framtidens arbetsliv kommer att vara mångsidigare och mer flexibelt än nu. Det allmänna kommer inte att ha en betydande ställning när det byggs upp, utan tvärtom bör marknaden tillåtas agera och den offentliga makten reduceras.”

Framtidens utbildning: ”Vi anser att de största problemen med reformen av urvalsprocessen till högskolestudier är att den träder i kraft alltför snabbt och att situationen just nu är oklar. Det vore betydligt enklare om reformen skulle gälla först de studerande som ännu inte är i gymnasiet och träffar val som väsentligt påverkas av reformen. I vilket fall som helst bör reformens innehåll bli mycket tydligare och omformas så att vi gymnasister kan vara relativt säkra på hur vi själva om några år kommer att söka till högskolor.”

Unga påverkare i framtiden: ”Vi menar att ungdomsfullmäktige är ett steg närmare beslutsfattande för ungdomar, men många unga upplever att det är obehövt och rentav onödigt. Hur kan detta avhjälpas? Vi tror på att de unga har mycket att ge särskilt i ärenden som gäller den egna kommunen. Vi tror och hoppas att ni diskuterar dessa och andra frågor som gäller ungdomars inflytande. Trots allt står vi unga för framtiden.”

Framtidsutskottet fortsätter samarbetet med ungdomarna också 2018 genom att delta i Ungdomsparlamentet och genom att publicera rapporten Nuorten ja lasten ääni 100-vuotiaassa Suomessa som innehåller barns och ungas framtidsbilder.

Utlåtandets utskottens iakttagelser

Framtidsutskottet (FrU) fick utlåtanden om framtidsredogörelsen av social- och hälsovårdsutskottet (ShU), kulturutskottet (KuU) och arbetslivs- och jämställdhetsutskottet (AjU).

Som ett pilotprojekt för att främja den interna politiska konsekvensen i riksdagen höll betänkandets utskottet (FrU) och alla utlåtandets utskott (ShU, KuU och AjU) också ett gemensamt öppet möte dit varje utskott inbjöd sina egna intressenter för att höras och diskutera.

Teman som aktualiserades vid den gemensamma öppna utfrågningen var bland annat att utnyttja yrkeshögskolornas arbetslivskontakter, målen för hållbar utveckling i framtidens arbete, att nedmontera byråkratifällor genom att göra systemet med sociala förmåner smidigare, enklare, enhetligare och snabbare ur individens/kundens synvinkel, att införa ett inkomstregister som fungerar i realtid och utveckla en kombinerad försäkring och att underlätta korttidsanställningar genom nya bolagsformer, arbetskontomodeller och arbetsandelslag som underlättar ensamföretagares fakturering och skötsel av företagsrelaterade lagstadgade åligganden.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

Vid den gemensamma utfrågningen föreslogs det också att de kreativa branscherna kunde fungera som försökslaboratorium för framtidens arbetsliv och sociala trygghet, eftersom de nya splittade formerna av arbete som beskrivs i framtidsredogörelsen har varit vardagsverklighet inom de kreativa branscherna redan länge. En snarlik diskussion fördes också om partiellt arbetsföra personer vars arbetsförmåga inte räcker till för en tillräcklig försörjning genom ett normalt anställningsförhållande. De borde mer flexibelt kunna kombinera en mindre lön för arbete som motsvarar arbetsförmågan med olika former av social trygghet.

Debatten gällde också mekanismer som bestäms enligt kön och som går att identifiera i inkomststrukturen. Som exempel omnämndes att självsysselsättning tjänar kvinnor mindre än män. Till samma temaområde hör också debatten om fattigdom bland personer som arbetar, vilket enligt utredning gäller uppskattningsvis 250 000 personer i Finland i dag. Många av dem arbetar inom kvinnodominerade branscher. Låga löner och splittrat plattformarbete befarades i framtiden leda till en omfattande fattigdom bland pensionärer. Det uttrycktes också oro över de som förlorat jobben och som av varierande orsaker har svårt att återgå till arbetslivet. I deras fall är incitamenten till att utbilda sig eller ta del i annan samhällsaktivitet för närvarande nästan negativa. Trots att problemen gäller hela landet, ser utslagningen också ut att hopa sig i vissa geografiska regioner, såsom exempelvis Kajanaland och östra Finland. I diskussionerna om framtidens arbetsliv måste man därför ta ställning också till att förhindra utslagning och beakta utslagningens samband med regionernas geografiska läge.

I kommentarsinläggen frågades också hur arbete utanför den traditionella penningekonomin bättre ska kunna synliggöras och tas med i besluten om arbete och försörjning. Det uttrycktes också oro över att alla som sysselsätter sig själva inte motsvarar den allmänt delade uppfattningen om företagare vars arbete förknippas med tillväxt och vinststrävan och sysselsättning av andra. För självanställda efterlystes kollegialt stöd.

Social- och hälsovårdsutskottet betonar i sitt utlåtande att vid översynen av utkomstskyddet är det viktigt att ta hänsyn till nya sätt att organisera arbete och att ange arbetsgivarens ansvar enligt en modell som garanterar att systemet har kvar en stabil finansiell bas. Vidare är det enligt social- och hälsovårdsutskottet viktigt att socialförsäkringssystemet motiverar människor att arbeta och att alla har tillgång till utbildning och livslångt lärande på lika villkor när arbetslivet förändras. Samtidigt måste arbetslösa få bättre möjligheter att utveckla sin kompetens.

Social- och hälsovårdsutskottet konstaterar också att förändringen av arbetslivet befaras öka den ekonomiska ojämlikheten. Därför måste beredningen av framtidsredogörelsens andra del finna lösningar och politiska åtgärder genom vilka en ökning av ojämlikheten kan förebyggas.

Också kulturutskottet och arbetslivs- och jämställdhetsutskottet betonade i sina utlåtanden att frågor som gäller jämlikhet och jämställdhet måste beaktas när arbetets framtid debatteras. Förändringarna i arbetslivet får enligt kulturutskottets mening inte enbart leda till utvecklingen av nya typer av jobb där kön och andra indelningar relaterade till människors identitet eller bakgrund fortfarande definierar möjligheterna att jobba och vara delaktig. Arbetslivs- och jämställdhetsutskottet konstaterar att förändringarna i arbetslivet sannolikt drabbar olika grupper på olika sätt. I ett rättvist samhälle får personrelaterade faktorer såsom exempelvis kön, etnicitet, ålder eller hemort dock inte påverka möjligheterna att få utbildning, jobb och tjänster.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

Kulturutskottet menar att genom regionalt likvärdiga innovationsekosystem och orädd introduktion av ny teknik kan kompetensökningen stödjas jämnt i olika delar av landet. De förestående omställningarna måste ses som en möjlighet för en bättre och mer jämlik samhällsutveckling. Högskolorna måste reagera lyhört på behoven i samhället och näringslivet och på behovet av fortlöpande utbildning. Det behövs en framtidsorienterad multidisciplinär högskola som oavsett gränserna mellan läroämnena kan erbjuda även radikala forskningsbaserade lösningar på nuvarande och kommande problem.

Utbildning och kompetens har en stor betydelse som garant för arbete och försörjning. Därför måste alla villiga enligt kulturutskottet erbjudas flexibla och individuella möjligheter att utbilda sig för ett arbete och uppdatera sin kompetens under hela karriären. Var och en ska ha samma möjligheter till en kompetens som gör det möjligt att bygga ett eget liv.

Förändringen av arbetslivet betonar enligt kulturutskottet i synnerhet lärfärdigheter. Andra färdigheter som behövs i arbetslivet är bland annat företagsamhet, kreativitet och fantasi, färdigheter i kommunikation, samarbete, problemlösning och tidsanvändning, förmågan att tillämpa information mångsidigt, förmåga till kritiskt tänkande och analys och färdigheter i att förstå internationella sammanhang och mångkultur och att agera i den referensramen.

Om den relativa andelen personer med tillfälligt arbete, korttidsanställningar och deltidsarbete växer, som framtidsredogörelsen förespeglar, måste deras behov av kompetensutveckling och pensionsskydd, social trygghet och utkomstskydd för arbetslösa ägnas större omsorg än förr. Kulturutskottet vill påminna om att konstnärer redan länge har haft kortjobb som nu väntas bli vanligare också i andra branscher. Kulturutskottet hänvisar till sitt tidigare utlåtande om regeringens budgetproposition för 2018 (KuUU 17/2017 rd — RP 106/2017 rd) där kulturutskottet föreslår en konstnärsallians som omfattar en kombination av arbete, företagsamhet, utbildningsmöjligheter och försörjningsgaranti som kan utnyttjas också i andra branscher.

Kulturen och de kreativa branscherna är enligt kulturutskottet redan den tredje största sysselsätaren i hela Europa. Därför ser kulturutskottet det som viktigt att de kreativa branscherna utnyttjar möjligheterna med förändringen av arbetslivet. I anslutning till detta vill kulturutskottet också påskynda handlingsmodellen Business of Finland, som uppstår genom fusionen mellan Finpro och Tekes, som ska stödja produktutvecklingen och exporten för de kreativa innehållsbranscherna.

I skolornas läroplaner och utvecklingsstrategier talas det om framtiden, men det oaktat har framtidspedagogiken enligt kulturutskottet inte etablerat sin plats vare sig i grundskolan, i läroanstalter på andra stadiet eller i högskoleutbildningen.

Enligt arbetslivs- och jämställdhetsutskottet har det ökande antalet personer som sysselsätter sig själva varit en av de största modetrenderna på den finländska arbetsmarknaden på 2000-talet. Delvis parallellt med det ovan nämnda sätter plattformsekonomin normala anställningar på hårda prov eftersom tanken är att det finns enskilda arbetsprestationer utan ett bestående förhållande mellan beställaren och utföraren. Kriterierna för intäktsmodellerna på plattformarna och ersättningsarna till dem som utför arbetet varierar enormt. Fenomenet är småskaligt i Finland, men för den skull inte marginellt. När tiden i arbetslivet blir längre sammanfaller dessutom anpassningen

Betänkande FrUB 2/2017 rd

till förändringar alltmer sällan med pensioneringen, och till följd av den snabba förändringstakten kommer allt fler av oss att ställas inför massiva förändringar under vår tid i yrkeslivet. En tredje betydande förändringstrend är polariseringen av arbetsmarknaden, vilket i detta sammanhang avser att allt färre arbetar i yrkesgrupper i mitten av löneintervallet medan allt fler finns längst nere och längst uppe i löneintervallet.

En central fråga är enligt arbetslivs- och jämställdhetsutskottet hur det i framtiden ska gå att finansiera välfärdsstaten på ett rättvist sätt med skatter och försäkringspremier, om en stor del av omsättningen sker utanför traditionellt företagande och lönearbete. Vi måste se till att det finns möjligheter att heltäckande finansiera offentliga tjänster och ha kvar vår sociala trygghet. Skattelagstiftningen bör därför enligt arbetslivs- och jämställdhetsutskottets åsikt ses över för att den ska ta större hänsyn till plattformsekonomin och andra nya sätt att arbeta och tjäna pengar på. Vidare bör det utredas vad som krävs för att anpassa vår arbetslagstiftning till förändringarna i arbetslivet. Det är nödvändigt för att underlätta uppkomsten av nya arbetstillfällen och för att samtidigt garantera arbetstagarna minimiskydd. Samtidigt måste det skapas större klarhet också i systemet för social trygghet. Systemet för social trygghet är svårbegripligt ur medborgarnas synvinkel och det är svårt att inordna nya hybrida sätt att organisera arbetet i det, när människor kan ha många deltidsanställningar och dessutom kan arbeta exempelvis som självständiga yrkesutövare eller löntagare via digitala tjänsteplattformar.

I många frågor ställer EU-rätten villkor för en revidering av lagstiftningen. Därför måste samarbetet på EU-nivå beaktas när besluten om åtgärder fattas.

Det är viktigt att vi snabbt inför ett heltäckande inkomstregister med uppgifter i realtid och att det innehåller alla typer av inkomster, också kapitalinkomster, menar arbetslivs- och jämställdhetsutskottet i sitt utlåtande. På så sätt finns alla typer av inkomster tillgängliga i samma system och bidragssystemet kan byggas upp kring registret.

Exempelvis oavlönat arbete i hushållen och frivilligarbete inom den tredje sektorn, där såväl anställda och arbetslösa som pensionärer deltar, faller utanför bruttonationalprodukten (bnp) men utgör en betydande faktor vid skapandet av såväl ekonomin som det sociala välbefindandet. Betydelsen av denna aktivitet utan bytesrelation i termer av arbete, ekonomi och samhälle lönar det sig att utreda också i framtidsredogörelsens andra del.

Ett grundläggande budskap som aktualiserades vid den gemensamma utfrågningen med framtidsutskottet, social- och hälsovårdsutskottet, kulturutskottet och arbetslivs- och jämställdhetsutskottet och i utskottens utlåtanden anknyter till det finländska samhällets värdegrund. Det hundraåriga Finland har förmått uppnå en välfärd på en enastående nivå. Det har inte varit en resa utan stora omställningar, men vi har alltid klarat oss. Att hantera förändring kräver förtroende och perspektiv på framtiden samtidigt som det också är bra att blicka bakåt för att se hur förändringar har tacklats tidigare.

Framtidsutskottet fokuserar sitt utlåtande på

- förändringen av arbetslivet i en bredare historisk kontext,
- statistisk granskning av nuläget,
- problem med indikatorer,

Betänkande FrUB 2/2017 rd

- konkreta exempel på hur nya fenomen redan syns i olika branscher och yrken,
- Agenda2030,
- kompetens,
- arbetslagstiftning,
- social trygghet och
- radikala teknologier.

Förändringen av arbetslivet i en bredare historisk kontext

Att arbetslivet ska förändras och arbetet ta slut har förutspåtts redan i decennier. Teknikens snabba volymtillväxt och snabba spridning leder lätt till slutsatsen att den tekniska utvecklingen direkt minskar behovet av arbete. Människors arbete upphör när maskiner sköter jobbet. Exempelvis i Förenta staterna fördes enligt en sakkunnig som framtidsutskottet hörde redan på 1960-talet en cybernationsdebatt där det revolutionerande med cybernation, det vill säga spridningen av datorer och automation, troddes inleda en ny era i ekonomin och samhället. Oron i fråga om robotar, automation och artificiell intelligens uttrycktes enligt denna sakkunnig redan då. Cybernationen antogs öka produktiviteten och skapa radikalt annorlunda produktionsätt och organisationsstrukturer. Omställningen väntades också gå så snabbt att samhället skulle ha svårt att anpassa sig till det: maskiner skulle utföra arbetet och inkomsterna skulle försvinna, vilket hotade driva merparten av befolkningen till fattigdom och beroende av samhällets stöd. Det fruktades att marknadsekonomins system för inkomstfördelning skulle sättas på provning och den offentliga sektorn skulle tvingas ta ett än större ansvar för inkomstöverföringen.

I och med den senaste utvecklingen av artificiell intelligens och sakernas internet har tanken på att arbetet kan ta slut aktualiserats på nytt. Enligt vissa internationella bedömningar jobbade 47 procent av de sysselsatta 2010 i yrken som med stor sannolikhet kommer att ersättas med datorer och artificiell intelligens. Också i Finland har det framställts motsvarande bedömningar enligt vilka en tredjedel av Finlands sysselsatta jobbar i yrken med hög risk för datorisering.

Även om tekniken skulle ersätta en del av det mänskliga arbetet är trenden inte så entydig som det görs gällande i de mest radikala framtidsbilderna. Mer sannolikt är att de nya teknikerna endast ersätter en del av jobben i rutinmässiga arbetsuppgifter där datorerna har en relativ fördel jämfört med mänskligt arbete. Om dessa faktorer som bromsar upp förändringen av arbetslivet beaktas, sjunker bedömningen av andelen hög risk för sysselsättningen i Förenta staterna till 9 procent. Andelen är likaså 9 procent i OECD-länderna i genomsnitt, men mellan länderna finns en viss variation (andelen förlorade jobb varierar mellan 6 och 12 procent). Andelen hög risk i Finland är enligt denna mer moderata bedömning 7 procent.

Jämför man dessa siffror med hur förlusten av arbetstillfällen faktiskt har sett ut i historiskt perspektiv, så ser vi att enligt en bedömning baserad på summan av nettominskningen av arbetstillfällen på arbetsplatser är graden av utplånade arbetstillfällen i Finland i normala förhållanden något över 10 procent och under stora makrokriser tillfälligt större än så: 2009 cirka 15 procent och i början av 1990-talet under flera år mellan 15 och 18 procent. Att nya arbetstillfällen uppstår och gamla försvinner är enligt de sakkunnigyttranden som framtidsutskottet tagit del av en ständigt pågående förändringsprocess. Statistiskt sett verkar det således inte finnas fog för att tala om en just nu pågående förändring som är större än vanligt.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

Enligt de sakkunniga som framtidsutskottet hört varierar risken med automation av arbetsuppgifter enligt utbildningsnivå: över 50 procent av de som har grundläggande utbildning jobbar med uppgifter där risken för automation är hög. Också på de lägsta utbildningsnivåerna på andra stadiet jobbar 40 procent i arbetsuppgifter med hög risk. Analogt med det är riskerna för automation bland de som avlagt högskoleexamen mycket små eller obefintliga.

Dessutom bör det noteras att tekniken också ger upphov till nya jobb och att den största utmaningen sist och slutligen kan vara att ny teknik förändrar arbetsuppgifter inom befintliga yrken. En mekaniker som arbetar med en robot i en bilfabrik har exempelvis ett arbete som avviker från ett traditionellt bilmekanikerarbete. En utmaning är då om utbildningen kan hålla jämna steg med nya arbetsinnehåll och arbetsuppgifter.

Framtidsutskottet utfrågade under beredningen sakkunniga också om arbetets historia. Ett centralt budskap vid dessa utfrågningar var den ständigt pågående strukturomvandlingen som har haft varierande drivkrafter och definitioner under olika årtionden.

Bosättningspolitiken på 1950-talet som var fokuserad på landsbygden törnade mot moderniseringen av ekonomin när produktivitetsökningen inom jordbruket minskade behovet av arbetskraft. På 1960-talet började man därför tala om en strukturomvandling som avsåg flykten från landsbygden, avfolkningen av landsbygden, migration och uppkomsten av förorter. Vid sidan av denna diskurs om strukturomvandling som syftade på avfolkningen av landsbygden pågick också en annan diskussion om strukturomvandling som hänvisade till samhällets modernisering. Dessa två aspekter på 1960-talets strukturomvandling representerade sin tids debatt om förändring i arbetslivet, och en gemensam bred förståelse.

Att främja strukturomvandlingen i överensstämmelse med aspekten på ”moderniseringen” blev under 1960-talet också ett officiellt samhällspolitiskt linjeval. Jordbrukssamhället skulle bli ett industriellt samhälle och ett servicesamhälle. När också landsbygden moderniserades och kom upp sig, verkade det som att löftet om strukturomvandlingen blev besannat. Häftiga omställningar i region- och näringsstrukturen ökade enligt en sakkunnig dokumenterat medborgarnas möjligheter och jämlikhet: skillnaderna i inkomster och hälsa minskade, utbildning och ekonomisk tillväxt gjorde att den sociala rörligheten blev större än någon annanstans. Också inom finländsk samhällsforskning beskrevs dessa förändringar under 1970-talet som en strukturomvandling som föreföll vara snabbast och mest framgångsrik i Europa.

Men på 1980-talet fick begreppet strukturomvandling enligt en sakkunnig som framtidsutskottet utfrågat en ny definition när den dåvarande blåroda regeringen (1987—1991) tog in begreppet kontrollerad strukturomvandling i sitt regeringsprogram. Samhället sågs vara i en fas av förändring på grund av en ”strukturomvandling” i den internationella ekonomin. Regeringens mål var ett välfärdssamhälle som står sig i den internationella konkurrensen. Inom den kontrollerade strukturomvandlingen skulle Finland avskaffa de strukturella stelheten i ekonomin och samhället och anpassa Finland till den globala förändringen. Den kontrollerade strukturomvandlingen avstannade enligt den sakkunniga på grund av recessionen, arbetslösheten och statsskulden i början av 1990-talet.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

Vid nästa strukturomvandling, på 1990-talet, förbereddes Finlands ekonomiska strukturer för det postindustriella samhället och den europeiska integrationen genom en branschöverskridande strukturomvandling vars kärna var att främja tillväxten och sänka de offentliga utgifterna. I och med Nokias framgångar blev den nya ekonomin med avstamp i informationssamhället och informationstekniken enligt ett sakkunnigyttrande till framtidsutskottet en positiv strukturomvandlingsstrategin på samma sätt som industrialiseringen i ett tidigare skede. Staten investerade betydande summor i utbildning och forskning och också i början av 2000-talet såg samma strategi ut att lösa utmaningarna från den globala ekonomin. Man antog att Finland klarar sig i den stramare internationella konkurrensen med hjälp av utbildning, kompetens och informationsteknik och även dyrt arbete kan hållas kvar i Finland bara vi kan göra de rätta strukturella linjevalen.

Förändringarna i anslutning till den ovan presenterade moderniseringen av ekonomin har varit centrala samhällspolitiska mål och även framgångssagor som det ofta hänvisades till som ”strukturomvandling” såväl inom forskning som i samhällspolitiska inlägg. De motsatta drag som under de senaste 10 åren har vuxit fram vid sidan av denna långvariga trend bevisar därför inte enligt de sakkunnigframställningar som framtidsutskottet tagit del av att det skulle pågå en betydande omorientering.

Statistisk analys och det rådande läget

Flera sakkunnigyttranden och även kulturutskottets och arbetslivs- och jämställdhetsutskottets utlåtanden tog upp behovet av bättre kännedom om nuläget i arbetslivet. Därför hörde framtidsutskottet arbetslivsforskare på bred bas för att reda ut hur förändringen av arbetslivet ser ut i ljuset av statistiken.

Det mest krävande är att förstå förändringens tidsspann och dimensioner. Exempelvis enligt Världens ekonomiforum beräknas den pågående industriella revolutionen utplåna åtminstone 5 miljoner arbetstillfällen i industriländerna fram till 2020. Siffran låter stor i förstone, men sätter man den i relation till den sammanräknade storleken på arbetsmarknaden i dessa länder, är det trots allt en relativt liten andel av alla arbetstillfällen.

Det har också länge talats om att de atypiska anställningarna kommer att öka. Ändå görs merparten av arbetet fortfarande i fortlöpande anställningsförhållanden på heltid. Enligt Statistikcentralens arbetskraftsundersökning har nästan två tredjedelar av de sysselsatta varit heltidsanställda tills vidare under hela 2000-talet. Under denna tid har visstidsanställningarna inte ökat och deltidarbetet har ökat endast något: av Finlands sysselsatta var 63,1 procent heltidsanställda tills vidare 2016 medan motsvarande siffra 1997 var 64,2 procent. Om andelen fortlöpande heltidsjobb utvecklas som förr, sjunker andelen fasta heltidsjobb under de följande med cirka 0,4 procent och ännu vid slutet av innevarande århundrade har 57 procent av de sysselsatta fasta heltidsjobb.

Samma slutresultat fick man när man i undersökningen analyserade karriärer hos anställda inom privata sektorn med FLEED-material. Resultaten visar att under de två senaste årtiondena har en allt större del av löntagarna fått en stabil karriär, det vill säga att de har haft förvärvsarbete utan avbrott. De löntagare som haft stabil karriär var också bättre utbildade än genomsnittet. Utbildning för ny examen hade konsekvent samband med stabilisering av karriären trots variationer i de ekonomiska konjunkturerna.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

Trots fasta heltidsanställningar ser det ändå ut att ske en polarisering av arbetsmarknaden i flera industriländer såsom i Förenta staterna, Storbritannien och Tyskland och även i Finland och de övriga nordiska länderna. Enligt de sakkunniga har sysselsättningen åren 1995—2008 vuxit starkast inom yrken med låga och höga löner, men minskat inom yrken med löner på medelnivå. Medelklassen har krympt.

Motsvarande fenomen är i viss mån skönjbart också mellan barnfamiljer i inkomstfördelningsmaterialet i databasen Luxembourg Income Study. I början av 1990-talet var andelen familjer med låga inkomster (inkomster under 75 % av befolkningens medianvärde) i Finland cirka 10 procent och på 2010-talet cirka 20 procent. Medelinkomsttagarna (inkomster 75—150 % av medianen) 1991 var 75 procent och är nu 63 procent. Analogt var andelen höginkomsttagare med inkomster på över 150 procent av medianen vid motsvarande tidpunkter 9 procent och 14 procent.

OECD och EU fäste vid sina ekonomiska översikter 2016 uppmärksamhet vid att Finland avviker från den allmänna trenden för EU- och OECD-länderna där arbetskraften blir allt högre utbildad. I början av 1990-talet låg de finländska 25—34-åringarna i täten bland OECD-länderna i fråga om andelen högt utbildade. År 2015 placerade sig Finland under OECD-ländernas genomsnitt i jämförelsen. Men det visar inte på att det finländska utbildningssystemet skulle ha försvagats. Andelen finländska 25—34-åringar med högskoleexamen har förblivit på samma nivå från och med början av 2000-talet: andelen var 40 procent 2014 och 39 procent 2000. Men under motsvarande tid hade OECD-ländernas genomsnitt i samma åldersgrupp stigit från 26 till 41 procent. Det visar att högskoleutbildningen under 1990- och 2000-talet har utvidgats betydligt i många OECD- och EU-länder.

Alltför många ungdomar i Finland har bara grundläggande utbildning; på arbetsmarknaden ökar kraven på kompetens, och skillnaderna i utbildningsnivå vid sysselsättningen är stora. Sysselsättningsnivån bland de som bara har grundutbildning har sjunkit på 2000-talet, medan den har varit oförändrad inom övriga utbildningsnivåer. År 2015 var sysselsättningen bland personer med grundutbildning endast 43 procent. Samma år var den 67 procent bland personer med examen på mellanstadiet, 81 procent bland personer med lägre högskoleexamen och 86 procent bland personer med högre högskoleexamen.

Enligt de sakkunniga som framtidsutskottet har utfrågat visar undersökningar att den tekniska utvecklingen inte under 2000-talet har lett till arbetslöshet; snarare verkar den ha varit en central källa till tillväxt i fråga om reallöner och därmed välfärd. Men detta orsakssamband verkar på sikt ha försvagats något i flera länder vilket också kan bero på att billigare ny teknik ersätter rutinarbete.

Samtidigt med att digitaliseringen och övrig ny teknik genomgår en snabb utveckling, sker det tillväxt också inom serviceyrkena. Enligt forskarna kan tillväxten inom serviceyrkena ändå i högre grad förklaras av strukturomvandlingen, medan omställningar i rutin- och expertyrken har ett starkare samband med den tekniska utvecklingen och eventuellt också med utläggning av funktioner.

Utvecklingen av olika yrkesgrupper och branscher kan således påverkas av olika faktorer. Att medianlönerna inte följer produktionstillväxten kan enligt de sakkunniga på motsvarande sätt för-

Betänkande FrUB 2/2017 rd

klaras av att produktiviteten växer inom teknikindustrin som bedriver utrikeshandel, medan arbetstillfällena tillkommer inom detaljhandel, hotell- och restaurangtjänster och byggnadsarbete. Också denna utveckling polariserar arbetsmarknaden.

Strukturomvandlingen i efterfrågan har bland annat att göra med förändrade värderingar. I tidsserierna för Statistikcentralens Undersökning om arbetsförhållanden från början av 1980-talet till 2010-talet är trenden tydlig att betydelsen av arbetets innehåll ökar i relation till lönenivån. På motsvarande sätt har fritiden och familjelivet som livsinnehåll ökat i betydelse i förhållande till arbetets betydelse.

Vid framtidsutskottets utfrågning av sakkunniga har frågan om värderingar också yttrat sig i form av diskussioner om huruvida det är bra eller illa att arbetet kanske minskar. Arbete behövs för försörjning och skatteinkomster, men i övrigt kan minskat lönearbete också vara en positiv sak, då det lämnar mer tid för annat.

När konsekvenserna av förändringarna av arbetslivet har analyserats på individnivå genom att jämföra yrken och eventuell icke-sysselsättning 2009 hos personer som utfört rutinarbete 1995, ser man att de som haft kognitiva rutinyrken (kontorsarbete o.d.) har klarat sig bättre på arbetsmarknaden än de som haft fysiska rutinyrken (industriarbete o.d.) 1995. De som utfört kognitivt rutinarbete blev med större sannolikhet sysselsatta i kognitiva ”icke-rutinyrken” med högre lön och blev inte arbetslösa eller utanför arbetsmarknaden lika ofta som de som haft fysiska rutinyrken. Det innebär att också mängden av rutinyrken och arbetsuppgifterna inom dem varierar så mycket att inte heller de kan hanteras som en helhet. Vissa arbetstagare kan antingen tack vare sin utbildning eller den erfarenhet de fått i ett tidigare yrke lättare övergå till nya yrken eller uppgifter än personer med en annan bakgrund. Också denna iakttagelse stöder analysen av sysselsättning och arbetslöshet på individnivå.

Den officiella statistiken räknar inhyrd arbetskraft och nollavtal till visstids- och deltidsarbete. Dessa kategorier överlappar delvis varandra. Inhyrd arbetskraft är ett relativt marginellt fenomen och gäller i dagsläget cirka 2 procent av löntagarna. Med tanke på det finns det överraskande många som arbetar med nollavtal: 4 procent av löntagarna, det vill säga 83 000 personer. Inhyrd arbetskraft har statistikförts sedan 2008, men om nollavtal finns det endast information av engångskaraktär från 2014. Statistikcentralen offentliggör ny information om nollavtal och under-sysselsättning under 2018.

Den mängd arbete som utförs inom plattformsekonomi är svår att bedöma globalt eller ens nationellt. Bedömningarna varierar bland annat för Förenta staterna från en procent till 8—10. Också bedömningarna om mängden personer som arbetat via nordiska plattformar är mindre än 10 procent av hela arbetskraften. Men antalet personer som via plattformarna har sålt egendom (bostad, bil) eller tjänster (korttidsjobb) är betydligt större.

En internationell jämförelse ger vid handen att plattformarbete görs mest (i storleksordning) i Indien, Pakistan, Bangladesh, Filippinerna, Förenta staterna och Storbritannien. I Förenta staterna har 4 procent av arbetskraften (6 miljoner människor) jobbat via digitala plattformar och veckovis utförs sådant arbete av 1—2 procent av arbetskraften. I Storbritannien hade under föregående år 4 procent (av personer i åldern 18—70 år) skaffat arbete via digitala plattformar. För en pro-

Betänkande FrUB 2/2017 rd

cent var detta huvudsakligt arbete. I Danmark hade under föregående år en procent (av personer i åldern 15—74 år) skaffat arbete via digitala plattformar.

Enligt utredningar till framtidsutskottet är det typiskt att de som arbetar via digitala plattformar också har andra inkomstkällor. Exempelvis i Storbritannien var 58 procent av dem fast anställda. Många arbetar via plattformarna endast tillfälligt och de är sällan verksamma på bara en plattform. Men plattformarna har för många redan blivit ett långvarigt och etablerat sätt att skaffa extra inkomster.

Mest övergång från lönearbete till företagsamhet förekommer inom så kallade semiprofessioner, specialstyrken såsom översättare, redaktörer och personer med utbildning inom konstbranschen. Mindre övergång från lönearbete till företagsamhet har förekommit inom så kallade starka professioner vars yrkesgrupper såsom i fråga om läkare, ingenjörer och ekonomier traditionellt har haft en stark ställning på lönearbetsmarknaden. Det talar för stabila och relativt bestående strukturer och en arbetsmarknad som förändras ganska långsamt.

Enligt Statistikcentralens arbetskraftsundersökning har antalet självanställda vuxit ganska jämnt under hela 2000-talet. År 2000 statistikfördes 123 000 personer som sysselsatte sig som självanställda på ett eller annat sätt, och 2016 var siffran 183 000. Ökningen under granskningsperioden var 60 000 självanställda. Antalet löntagare var analogt 2 016 000 år 2000 och 2 105 000 år 2016. Ökningen under perioden var 89 000 löntagare. Siffrornas betydelse framträder när tillväxten jämförs med gruppernas storleksklass: En ökning från 60 000 till 123 000 är ett avgjort mer anmärkningsvärt fenomen än en ökning från 89 000 till 2 016 000.

Den största förändringen har gällt företagsamhetens struktur. Att sysselsätta sig själv har blivit vanligare samtidigt som jordbruksföretagsamheten har gått tillbaka.

Några av de viktigaste frågeställningarna i fråga om den nya formerna för arbete är enligt de sakkunniga den sociala tryggheten för arbetstagaren. Tryggheten är redan nu svagast där den skulle behövas mest. Medan 85 procent av de fast heltidsanställda omfattas av en inkomstbunden försäkring, gäller det endast 52 procent av de visstidsanställda som jobbar deltid och 47 procent av de som har nollavtal. Sämst är situationen för privatföretagare av vilka bara 21 procent omfattas av inkomstskydd.

Som en fråga för sig bör man också analysera framtiden för arbetet inom den offentliga sektorn. Exempelvis personalmängden inom kommunbranschen har inte förändrats nämnvärt under en 20 års period (1997—2016). Personal mängden var som mest 441 000 år 2011 och har efter det sjunkit till 421 000 år 2016. Personal mängden väntas sjunka också framöver, men mindre än en procent per år. Samtidigt har mängden köpta tjänster inom kommunbranschen ökat i jämn takt. Tjänster köptes för 2,5 miljarder 1997, 5,3 miljarder 2006 och 9 miljarder 2016. Summan har blivit mer än trefalt större på 20 år. Eftersom också utgifterna har ökat under perioden är det mer beskrivande för förändringen att andelen köpta tjänster av totala kostnaderna har ökat med det dubbla. År 1997 var andelen 10,7 procent av totala kostnaderna mot 20,5 procent 2016.

Vissa sakkunniga som lämnade yttranden om arbetets framtid till framtidsutskottet tog också upp invandringen. På grundval av yttrandena kommer utvecklingen inte att eliminera behovet av ar-

Betänkande FrUB 2/2017 rd

betskraft då befolknings genomsnittsålder stiger och antalet arbetsföra minskar. Undersökningar visar att invandrare skapar nya jobb och främjar den ekonomiska tillväxten. Exempelvis i Tyskland har invandrare skapat 1,3 miljoner nya arbetstillfällen. Invandrarnas andel bland företagare är också betydligt större jämfört med stambefolkningen. På lång sikt är migranternas inverkan på ekonomin och sysselsättningen positiv eftersom invandringen ökar konsumtionsefterfrågan och utvidgar arbetsmarknaden. Men en risk är att om utlänningars ställning och rättigheter försvagas, blir följden en ökad ojämlikhet i samhället och på arbetsmarknaden

Problem med indikatorer

Att formerna för arbete blir fler är svårt att jämkna ihop med de statiska klassificeringarna av arbetslivet. Statistikföringen följer dåligt upp rörlighet, sysselsättning med många inkomstkällor och de nyare formerna för sysselsättning. Exempelvis för Helsingfors finns det ingen information om hur många som försörjer sig helt eller delvis på självanställning. Arbetets former går ofta i kors och även löntagarstatus och formen för självanställning kan variera rentav från dag till dag. Samma problem är sedan länge bekant i uppföljningen av kulturyrkena eftersom de som arbetar med dem rör sig tätt mellan olika arbetsmarknadspositioner, sysselsätter sig på årsnivå och under hela karriären i varierande utsträckning med lön, arvoden, arbetsersättningar, fo-nummer, fakturering och stipendier.

Också plattformsekonomin syns dåligt i statistiken, och digitaliseringens konsekvenser är överhuvudtaget svåra att mäta. Att exempelvis produktion och distribution till följd av digitaliseringen sprids globalt försvårar nationell statistikföring ytterligare. Digitaliseringen har också öppnat för att konsumenterna sköter en del av tjänsteproduktionen själva vilket för den utom räckhåll för nationalräkenskaperna. Gratis förnödenheter som produceras utan lön såsom bloggar, videor och Wikipediaartiklar syns inte heller i bnp trots att de inverkar på människors välbefinnande och kompetens. Oavlönat hushållsarbete syns inte heller i bnp trots att dess värde beräknas ha varit cirka 41 procent i förhållande till bnp 2012.

Enligt en sakkunnig som utfrågades av framtidsutskottet är bruttonationalprodukten trots dessa brister fortfarande en god indikator vid bedömning av samhällsekonomin inkomst- och skattebas. Men den är inte den bästa indikatorn för att mäta exempelvis plattform- eller delningsekonomi som det ofta hänvisas till i samband med splittringen av arbetet. Dessutom mäter bnp ekonomisk produktion och inte exempelvis välbefinnande. Som komplement till bruttonationalprodukten har det av hävd använts indikatorer som hushållens disponibla inkomster och hushållens justerade disponibla inkomster som också beaktar tjänster som utbildning och social- och hälso-tjänster som produceras ”gratis” för hushållen.

Konkreta exempel på hur nya fenomen redan har genomförts i olika branscher och yrken

Vid behandlingen av framtidsbetänkandets sakkunnigplan beslutade framtidsutskottet höra sakkunniga särskilt om den nya teknikens sysselsättande möjligheter där Finland bör vara så bra som möjligt. Dessutom ville utskottet höra exempel på hur yrken och arbetsuppgifter inom olika branscher redan har förändrats. Enligt utskottets uppfattning behöver arbetets framtid inte ”uppfinnas”, utan förändringen är redan här och den tar sig olika uttryck i olika branscher och sektorer.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

När ny teknik introduceras, förändras mångt och mycket annat kring denna nya teknik. Som exempel på detta sammansatta samspel mellan orsak och verkan, som återspeglas i arbetet och arbetsplatserna, användes i ett av de yttranden som lämnades till framtidsutskottet trådtelefonen. Antalet trådtelefoner i hushållen i Finland var som störst under första halvan av 1990-talet. Efter det, sedan mobiltelefonerna blivit allmänna, har trådtelefonen in på 2000-talet blivit en antik apparat och en besvärlig teknik för telefonbolagen att underhålla. Den föråldrade dataöverföringstekniken som hör ihop med trådtelefonen, såsom telefontrådar och kablar och dataöverföringsnät för kablarna och underhållet av dem är på väg ut, och samtidigt har många arbetsuppgifter som direkt eller indirekt hör ihop med telefonen försvunnit. Men samtidigt har det kommit nya arbetsuppgifter i stället. Att trådtelefonen har bytts ut mot mobiltelefonen har öppnat för förändringar också i fråga om telefonanvändarnas handlingsmodeller och arbetsuppgifter.

Det väsentliga är att förändringen av arbetslivet påverkar olika yrken och arbeten på väldigt olika sätt. Programvarurobotar kan ersätta en del av ekonomiförvaltningens arbeten men de kan inte städa. Men en städare kan använda en pekplatta för att söka information om ett objekt och hålla kontakt med sina arbetskamrater. En städningsrobot eller smarta ytor som rengör sig själva kan ersätta en del av städarens arbetsuppgifter. I läroanstalter befriar ny teknik inläringen från tid och plats och förändrar lärarnas arbete och studierna.

I framtidsvisionen för tillverkningsindustrin betonas en snabb, dynamisk och kundanpassad produktion där varje produkt kan vara unik. Avancerade produktionsmetoder ger möjligheter att förlägga produktionen nära kunderna då det är data och inte produkter som överförs i produktions- och leveranskedjorna. Från industriella rutinarbeten pågår en övergång till dynamiska plattformsmiljöer där arbetsuppgifterna är varierande och miljön kräver fortlöpande inläring. Vid sidan av fysisk automation blir det vanligare med kognitiv automation, det vill säga att informationsarbete automatiseras. Omställningen har redan under de senaste åren varit synlig i form av att tillverkningsindustri har återvänt till Europa.

En betydande del av arbetsuppgifterna kan överlåtas till algoritmer: de styr redan trafik och samlar, förenar och analyserar stora mängder data, och de är behjälpliga vid operativa ingrepp och beslut i rättsfall. I stället för hantering av fysiska objekt hanteras relaterad information med hjälp av datatekniska redskap, eller arbetet kan övergå från egna insatser till att programmera och övervaka en autonom maskin. En svetsare svetsar exempelvis inte längre själv, utan styr en svetsrobot, en lyftkranförare behöver inte längre klättra upp i kranen utan kan styra flera kranar samtidigt med fjärrstyrning. En fastighetsskötare behöver inte besöka serviceobjektet utan kan med hjälp av distansförbindelse och förstärkt verklighet ge anvisningar till en maskinanvändare som befinner sig på platsen. Denna förändring där det centrala med avseende på att utföra arbete är att den fysiska och digitala världen integreras, beskrivs med termen Industri 4.0.

Digitalisering och samarbete mellan människor och maskiner kan enligt sakkunniga utnyttjas i allt arbete från uppdrag i mobilapplikationen hos en matkurir till robotikassisterat arbete hos toppkirurger eller piloter där maskininläring är en integrerad del av arbetet.

Också praktiskt arbete inom handeln har automatiserats exempelvis i affärernas logistiklager. Samtidigt har lagerarbetet inom handeln förvandlats till it-arbete. Affärerna har allt fler självbetjäningskassor och i Finland finns redan i försöksbruk en helautomatisk matbutik; en lätt flyttbar

Betänkande FrUB 2/2017 rd

modul utan en enda anställd. Dessutom konkurrerar näthandeln om kunderna med kvartersbutikerna. Som en följd av alla dessa omställningar har antalet sysselsatta inom detalj- och partihandel i Finland sjunkit med 1—4 procent per år. Samtidigt har branschen också rekryterat nya arbetstagare som placeras i andra arbetsuppgifter än de traditionella. Men rekryteringen av specialister har på senare tid försvårats både inom parti- och detaljhandel. Av de specialistjobb som var lediga inom detaljhandeln i januari—juni 2015 besattes exempelvis bara 14 procent, medan motsvarande siffra 2017 är bara 7 procent. Oroväckande är också att enligt utredningar ansåg 18 procent av företagen inom detalj- och partihandel att de inte kan följa och utnyttja digitaliseringen, endast anpassa sig till den. Av industriföretagen upplever upp till 23 procent digitaliseringen på samma sätt.

I de sakkunnigyttranden som framtidsutskottet tagit del av talas också om digital tjänsteekonomi, som i ett yttrande också kallades tjänstefiering. Om den gamla servicebranschen bestod företrädesvis av lågavlönade och ofta kvinnodominerade arbetstillfällen där en låg utbildningsnivå räckte till, får den nya tjänsteekonomin sin kraft ur informationsarbete och nya tjänstekoncept som bygger på medieförmedlad växelverkan mellan människor. Den digitala tjänsteekonomin eller tjänstefieringen karakteriseras i typfallet av att specialisttjänster standardiseras och skalas globalt med hjälp av eller på digitala plattformar. I hybriden mellan digitala och fysiska tjänster (det vill säga tjänstefieringen) krävs också vissa fysiska egenskaper av de som producerar de digitala tjänsterna, eftersom betydelsen av det upplevelsemässiga betonas ytterligare i hur tjänsteprodukterna konstrueras och bjuds ut. Som utförare efterlyses personer som passar väl ihop med företagets varumärke och som antas kunna väcka förtroende och positiva reaktioner hos kunderna.

Enligt den sakkunniga finns det exempel på tjänstefieringens tjänstekoncept exempelvis inom idrottstjänster. Lokala idrottsinstruktörer och idrottscentraler runtom i världen köper licenser för idrottskoncept som ägs av globala idrottsföretag. Då avkrävs idrottsinstruktörerna inte yrkeskompetens i att instruera i idrott, utan det räcker att de har de fysiska förutsättningarna för att presentera tjänstekonceptet på ett trovärdigt sätt. Undersökningar visar att det är nästan omöjligt för konsumenterna att bedöma när en idrottsinstruktör är blott och bart en mannekäng för tjänsten och när det handlar om en idrottsinstruktör med en lång yrkesutbildning bakom sig.

I framtiden är denna typ av konceptualisering på väg att spridas från branscher med låg utbildning till krävande branscher och från privata branscher med hög kompetens såsom bank-, finans- och försäkringssektorn till den offentliga sektorns hälsovård och utbildning. Artificiell intelligens inför en ny typ av dynamik i tjänstefieringen. En del av programlösningen och beslutsfattandet inom arbete som kräver hög kompetens kan läggas ut på artificiell intelligens samtidigt som själva specialistens fysiska presentation bygger på och följer handlingsmodellen för ett tjänstekoncept som ägs av ett globalt företag. I framtidsredogörelsen beskrivs samma sak enligt den sakkunniga i en betydligt mer positiv dager då det konstateras att den artificiella intelligensen kan komplettera specialistarbete genom att ge juridiska råd och ställa diagnoser.

Vid sidan av digitala arbeten finns det i framtiden kvar också tjänsteuppdrag som kräver skicklighet och sociala egenskaper. De som utför digitala uppdrag behöver även fortsättningsvis massage, frisörer, läkare, god mat, fastighetsskötsel, terapeuter och snickare samt kultur och underhållning. I en värld där artificiell intelligens och automation anger takten kan manuellt arbete en-

Betänkande FrUB 2/2017 rd

ligt de sakkunniga få uppgifter av samma typ som kulturen i dess olika former har haft i det postindustriella samhället.

Begreppet självanställd, som ofta återkommer i framtidsbilder, är inte tydligt avgränsat och inget arbetsrättsligt begrepp. Med det avses den numera allmänna företeelsen att röra sig från en arbetsmarknadsposition till en annan. Tidvis arbetar man i visstidsanställning med korttidsuppdrag, tidvis som företagare, men mesta tiden i gränslandet mellan dessa utan anställningsförhållande eller företagarsstatus.

Nästan vilket yrke som helst som utövats som löntagare kan enligt de sakkunniga utföras utanför anställningsförhållandet i form av självanställning. De tre största yrkesgrupperna som 2013 sys-selsattes som självanställda var byggnadsarbetare, serviceanställda och juridiska experter inom social- och kulturbranschen. Arbete i form av självanställning utfördes också inom exempelvis transport, affärliv och förvaltning samt vårdtjänster och hälso- och sjukvård.

De sakkunniga som lämnade utskottet yttranden om plattformsekonomi betonade att trots statistiken är plattformarbete inget marginellt fenomen. Som grund anförde de sakkunniga att många av plattformarna har inrättats helt nyligen, uppskattningsvis 80 procent efter 2010. På de största plattformarna finns det dessutom redan en miljon registrerade anställda. Tillväxten har varit 25 procent per år. Det är också beaktansvärt att unga vuxna använder plattformar för arbete och anskaffning av tjänster betydligt mer allmänt jämfört med de äldre. Tack vare plattformarna har de växande skarorna av pensionärer möjligheter att ta tillfälliga jobb. De sakkunniga betonade också att plattformsekonomi sätter normala anställningar på radikalt hårda prov eftersom tanken är att det finns enskilda arbetsprestationer helt och hållet utan ett normalt bestående förhållande mellan beställaren och utföraren.

Det har framställts olika indelningar av plattformsekonomi och företag som bygger på plattformar bland annat enligt deras affärslogik eller anlåtande av arbetskraft. Alla former av plattformsekonomi, oavsett hur de indelas, förändrar arbetet och sätten att utföra arbete. Ett plattformsföretag sammanför den som efterfrågar och den som tillhandahåller en tjänst. Efter att plattformen är inrättad kräver underhållet av den tekniska plattformen inga investeringar eftersom plattformsföretagen inte är arbetsgivare för de anställda som de förmedlar och de äger inte de bostäder, fordon eller andra objekt som de förmedlar eller delar. Antalet plattformsföretag som förmedlar arbete och kompetens håller enligt de sakkunniga på att öka. Globala plattformsföretag är också i färd med att skala upp sig utanför sin ursprungliga verksamhet, till exempel för bankverksamhet.

Agenda 2030

Enligt de miljöexperter som framtidsutskottet hört bevitnas på jordklotet just nu omfattande omställningar på systemnivå, såsom att klimatförändringen avancerar, biodiversiteten försvagas, markanvändningen förändras och livsmiljöer utsätts för biokemisk förorening. Gränsvärdena för en livsmiljö som är trygg för den mänskliga rasen har redan överskridits i många avseendet, vilket i värsta fall väntas leda till en okontrollerad kollaps av ekosystemen.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

Det finns ett direkt samband mellan en hållbar utveckling och framtiden eftersom arbetet är starkt kopplat till en material- och energiintensiv produktion och konsumtion. Arbetet förbrukar naturresurserna och förorsakar utsläpp. Samtidigt skapas arbete också av insatserna för att främja en hållbar utveckling. Det har över flera valperioder varit ett av framtidsutskottets basala budskap: utmaningarna i anknytning till hållbar utveckling ska förvandlas till möjligheter för hållbar och sysselsättande tillväxt. En del av de sakkunniga som har kommenterat framtidsredogörelsen ur miljöperspektivet lyfte mycket riktigt fram frågan om huruvida stödet för att få fram nytt arbete bör bedömas också med avseende på om det är ekologiskt, socialt, ekonomiskt och mänskligt hållbart. Också digitaliseringen kan stå i konflikt med en hållbar utveckling. Den energimängd som behövs för att hålla igång internetserverar kan exempelvis i och med den globala digitaliseringen öka exponentiellt vilket aktualiserar frågan om vad det lönar sig att använda de begränsade energireserverna till. En av politikens viktigaste uppgifter är att anpassa arbetet till gränserna för de tillgängliga naturresurserna och jordklotets ekologiska system. Framtidsutskottet har behandlat temat också i sitt betänkande om Agenda 2030 (FrUB 1/2017 rd — SRR 1/2017 rd).

Enligt utredningar till framtidsutskottet uppskattar exempelvis internationella organisationen för förnybar energi Irena att det i hela världen fanns nästan 10 miljoner arbetstillfällen inom förnybar energi 2016. I Förenta staterna bedöms det att en investering på en miljon dollar i energieffektivitet resulterar i arbete på 20 årsverken medan talet inom industri med traditionell energi är 10 och inom ekonomi i genomsnitt 17. I Tyskland är antalet arbetstillfällen inom förnybar energi över 0,3 miljoner (uppskattningen för 2030 är 0,8 miljoner). I Danmark beräknar man att klimatvänlig teknik kan ge upphov till 95 000 nya arbetstillfällen fram till 2035. EU:s energi- och klimatpolitiska paket ”Clean Energy for All Europeans” beräknas åren 2020—2030 skapa nästan en miljon nya arbetstillfällen i Europa. Enligt U.S. DOE ökade antalet arbetstillfällen inom förnybar energi i Förenta staterna med nästan 18 procent 2015—2016. Inom yrken som hänför sig till energieffektivitet arbetar cirka 2,7 miljoner amerikaner. Den största enskilda sysselsättaren är leverantörer av hushållsapparater och hushållsmaskiner. Med gröna byggnader och apparater arbetar cirka 2,2 miljoner personer, huvudsakligen i installation och byggande. I Finland uppgick antalet arbetstillfällen inom förnybar energi 2015 till 31 350 av vilka 83 procent inom bioenergi.

Kompetens

Förändringen av arbetslivet kräver fortlöpande uppdatering av kompetensen och fortlöpande inlärnin g. Enligt den utbildningsexpert som framtidsutskottet hört har det inom livslångt lärande på sistone betonats småbarns pedagogikens betydelse för det senare livet. Kompetensutvecklingen börjar redan i tidig barndom och fortsätter livet ut. Fostran såväl i hemmet som i skolan måste stödja en självkänsla och ett självförtroende hos barnen och de unga som möjliggör aktivt agerande, det vill säga känslan av tilltro till sin egen förmåga.

Inom utbildningen finns det ett behov av att öka och fördjupa också allmänna arbetslivsfärdigheter. Det är angeläget att de studerande är på det klara med vad de vet, kan och värderar, och också känner till hur världen runtomkring förändras. Det kan främjas exempelvis genom framtidsfostran.

Eftersom vi inte kan veta vilka nya yrken som uppstår i den tekniska förändringens efterföljd, menar de sakkunniga att betydelsen av allmänna färdigheter förstärks i utbildningen. Framtidens

Betänkande FrUB 2/2017 rd

arbetsliv kräver bland annat färdigheter i att hantera människorelationer och kommunikation och att kunna utnyttja datatekniska apparater och datasystem på ett mångsidigt sätt. Förmåga till växelverkan behövs också mellan människor och maskiner.

Att utöka kompetens blir allt viktigare och det kan i framtiden leda till behovet av mer moduler inom examina och utbildningar. Det behövs snabbare och mer flexibla sätt för människor att skaffa sådana uppgiftsspecifika färdigheter som de behöver för att klara av förändrade eller nya uppgifter. De sakkunniga som framtidsutskottet har hört lyfte också fram den möjliga konflikt som håller på att växa fram mellan å ena sidan att de accelererande förändringarna i arbetslivet tvingar fram ett livslångt lärande av nya och specifika färdigheter och å andra sidan att kumuleringen av djupgående expertis och erfarenhet kräver en långsiktig koncentration. Livslångt lärande kräver också förmåga att vårda den kognitiva ergonomin, det vill säga att hjärnan mår bra.

De sakkunniga tror på att utbildningen i framtiden allt mer övergår i multimodal undervisning där olika metoder för när- och distansundervisning smälter ihop till en digital lärmiljö. Webbmiljöer fungerar som informationskällor och datalager, plattformar för distansstudier, mötesplats och som självstudiemiljö baserad på artificiell intelligens.

De sakkunniga som yttrat sig om utbildning påminde framtidsutskottet också om att användningen av ny teknik traditionellt har varit könskodad. När digital förmedling och användning av artificiell intelligens ökar måste det ses till att exempelvis flickor och kvinnor inte hamnar i en marginell ställning.

Enligt framtidsredogörelsen skaffas det också utanför studierna mycket socialt kapital som behövs för att klara förändringen av arbetslivet. Särskilt för unga kan fritidsaktiviteter vara ett centralt forum för att öva upp färdigheter för grupparbete och organisering, förmåga att förstå olikhet och att föra en relevant och konstruktiv dialog. I ett yttrande till framtidsutskottet påpekades det att EU-rådet redan 2012 har gett en rekommendation enligt vilken det inom Europeiska unionens medlemsländer fram till 2018 bör skapas arrangemang som beaktar nationella förhållanden och särdrag och på grundval av vilka människor kan validera kunskaper, färdigheter och kompetens som de inhämtat inofficiellt och i samband med informellt lärande.

Arbetslagstiftning

Arbetslivs- och jämställdhetsutskottet betonade i sitt utlåtande en revidering av arbetslagstiftningen så att revideringen beaktar de pågående och kommande förändringarna av arbetslivet och att den underlättar möjligheterna att arbeta, att avtala om arbete och att den tillförsäkrar arbetstagarerna ett minimiskydd. Behovet av att utveckla arbetslagstiftningen aktualiserades också vid framtidsutskottets utfrågning av sakkunniga.

Enligt de sakkunniga vid arbets- och näringsministeriet som framtidsutskottet hörde om arbetslagstiftningen arbetas det i Finland antingen i anställningsförhållande eller som självständig företagare eller yrkesutövare. Arbetslagstiftningen bygger på begreppet anställningsförhållande. Arbetsavtalslagens 1 kap. 1 § definierar på ett tvingande sätt när det handlar om arbete som utförs i anställningsförhållande, det vill säga att på grundval av ett avtal utföra arbete för en arbetsgivares räkning mot vederlag och under arbetsgivarens ledning och övervakning. När kriterierna för

Betänkande FrUB 2/2017 rd

ett anställningsförhållande uppfylls, är utgångspunkten att hela arbetslagstiftningen tillämpas i ett rättsförhållande. Dessutom tillämpas regleringen om social trygghet på arbete som görs på grundval av arbets- och tjänsteförhållande. Säkerhetsnätet för en arbetstagare anställd i arbetsavtalsförhållande baserar sig således på normerna i arbets- och socialskyddslagstiftningen.

När arbete utförs i en självständig ställning tillämpas arbetslagstiftningen inte. En företagare och yrkesutövare ska själv se till sin sociala trygghet och också bekosta den. I fråga om arbete utanför anställningsförhållandet — vare sig det görs som ensamföretagare, självsysselsatt eller lättföretagare — har den som utför arbetet en avgjort annan ställning än en arbetstagare.

En betydande del av arbetet kommer fortfarande att utföras i normala anställningsförhållanden vilket innebär att behovet för en orsaks- och förtjänstbaserad social trygghet av nuvarande typ huvudsakligen kommer att bestå. Men det uppstår likväl problem eftersom det också på arbetsmarknaden finns olika företagarkategorier, personer som försörjer sig på olika tillfälliga löneanställningar (korttidsjobb, tillfälliga jobb, enskilda uppdrag och nollavtal) och de som jobbar inom plattform- och delningsekonomi, vars inkomster inte alltid räcker för ett drägligt liv och som därför kombinerar sociala trygghet och arbetsinkomster.

Bakom behovet av att utveckla lagstiftningen ligger å ena sidan behovet av att öka den sociala tryggheten och välfärden för de som har tillfälliga jobb. Å andra sidan handlar det också om ensamföretagarnas och de egensysselsattas kollektiva förhandlingsrätt på arbetsmarknaden, eftersom också de som köper arbete i många situationer kan vara koncentrerade och använda sig av fördelarna med en dominerande marknadsposition. En risk anses också vara att företag inom plattformsekonomi kan sträva efter att kringgå arbetsgivaransvaret och betydelsen av ställningen som arbetstagare, varvid resultatet blir två arbetsmarknader då samma arbete utförs med olika regler. Vidare behövs det en starkare ståndpunkt också till hur den beskattningssmässiga helheten ska hanteras som gäller den del av plattformsekonomi där människor arbetar i internationella företag.

Enligt de yttranden som framtidsutskottet fått del av bör åtminstone följande faktorer beaktas framöver i regleringen av arbetsmarknaden: 1) utförare av plattformarbete, självsysselsatta och ensamföretagare måste få tillräckliga skydds- och säkerhetssystem, 2) regleringen av social trygghet måste möjliggöra flexibla övergångar inom arbetsmarknaden för arbetstagare, 3) skadestånds- och andra ansvarsförhållanden i fråga om plattformarbete måste bedömas, 4) informationen om medborgarfärdigheter för plattformsekonomi och planering av plattformskarriärer måste ökas, 5) utnyttjande av kollektiv intelligens när arbetet utförs måste ägnas uppmärksamhet och 6) de etiska och moraliska riskerna med crowdsourcing måste identifieras.

Andra eventuella åtgärder som kan stödja framtidens arbetsliv är enligt de sakkunniga som framtidsutskottet har utfrågat 1) marknadsbaserade metoder, som till exempel certifieringar, utnyttjande av god praxis, frivilliga minimistandarder och ett ekosystem som stödjer plattformarbetare, självsysselsatta och ensamföretagares ställning (ett paket för stöd- och säkerhetstjänster) och 2) legislativa metoder såsom att förtydliga situationen i enskilda fall utifrån den gällande lagstiftningen, att utreda och utvidga begreppet arbete i anställningsförhållande, att skapa ny speciallagstiftning genom vilken en del av arbetet inom plattformsekonomi kan inkluderas i arbete i an-

Betänkande FrUB 2/2017 rd

ställningsförhållanden av särskild karaktär, att skapa en ny kategori mellan arbete i anställningsförhållande och företagsamhet och att ändra innehållet i begreppet arbetsgivare.

För att sporra till att bli ensamföretagare behövs det enligt sakkunniga också en höjning av den nedre gränsen för momsfri omsättning samtidigt som lindringsförfarandet måste slopas. Det minskar administrativa kostnader, misstag och onödigt arbete.

Social trygghet

I utlåtandena från social- och hälsovårdsutskottet och arbetslivs- och jämställdhetsutskottet betonades utvecklingen av sociallagstiftningen och den sociala tryggheten. Det här behovet kom starkt fram också vid framtidsutskottets utfrågning av sakkunniga.

De sakkunniga inom social- och hälsovårdsområdet som framtidsutskottet hörde kommenterade allmänt taget att Finland behöver en politik för sociala investeringar. Nya utmaningar för social trygghet uppstår av att aktörer samlar ihop sin försörjning från olika källor som exempelvis deltidarbete, behovsarbete, timarbete, självanställning, för alla öppna socialförmåner, lån och arv. Dessa personer går miste om den sociala trygghet och den arbetslagstiftning som följer på regelbunden löneanställning. Olika myndigheter kan också tolka deras ställning på olika sätt, exempelvis i anslutning till beskattning och arbetslöshet. Dessutom menar de sakkunniga att arbetet och ansvaret för att samordna olika former av försörjning och lagstiftningen faller på dessa personer själva. Det medför mer arbete jämfört med en ordinarie löneanställning.

Både inhyrt arbete och nollavtal är enligt de sakkunniga problematiska arbetsformer för löntagare eftersom förtjänsten kan varieras stort enligt arbetssituationen. I dessa former av arbete kan problem förorsakas också av att utbetalning av lön under sjukskrivning, moderskaps- och föräldraledighet, semesterarrangemang och avslutade anställningar. Den nuvarande lagstiftningen täcker enligt de sakkunniga inte dessa problem tillräckligt väl, och lagen känner inte ens till nollavtal.

Arbetet har en stor betydelse för människors försörjning och identitet och därför har arbetet och förändringarna av det betydelse också för jämlikheten mellan könen. Arbetsmarknaden är redan i dagsläget könskodad och när arbetslivet förändras blir den könskodad på nytt. Polariseringsen av arbetslivet antas förorsaka också sociala och mentala problem som kan leda till upplevd orättvisa och alienering från samhället. I fortsättningen kommer arbetet som självsysselsatt att märkas också som fattigdom i pensionsåldern då pensioner under den aktiva karriären betalas i underskott eller inte alls.

Radikala teknologier

I framtidsredogörelsen konstateras att bakom förändringen ligger bekanta megatrender såsom digitaliseringen, globaliseringen, den förändrade befolkningsstrukturen, urbaniseringen och klimatförändringen. Kärnan i förändringen sägs vara automation, robotar och artificiell intelligens samt utvecklingen av delnings- och plattformsekonomin. Dessa trender och tekniker sägs förändra arbetskraften, arbetets innehåll och framför allt förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstare. Även förtjänstlogikerna och finansieringen av arbetet genomgår förändringar. Artificiell intelligens konstateras vara den kanske största enskilda förändringskraften.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

Bakgrunden till talet om förändring av arbetslivet är tanken på att alla uppgifter som kan automatiseras kommer att bli automatiserade om inga begränsningar fastställs för användningen av teknik. Arbetet omfördelas så att maskinen sköter de delar av helheten som lämpar sig för den och människan tar hand om de delar som är svåra för maskinen. Trots att den tekniska utvecklingen innefattar också många förväntningar och löften som stöder den ekonomiska tillväxten, uttrycks det i visionen (eller borde man säga dystopin) att maskinerna klarar av att utföra en så stor del av det mänskliga arbetet så kostnadseffektivt att ekonomisk tillväxt utan arbete blir ett normalt fenomen. I detta utvecklingsförlopp antar man ofta att automatiseringen leder till att massarbetslösheten blir ett normalläge i samhället. ILO uppskattar redan utifrån det rådande läget att det behövs 600 miljoner nya arbetstillfällen världen över enbart fram till år 2030.

För att undanröja missförstånd måste det konstateras att statsrådets framtidsredogörelse inte fastnar vid framtidsbilden ovan om att arbetet upphör, men även i framtidsredogörelsens mest positiva scenario konstateras det att ”Arbetet tar aldrig slut i världen, men dess karaktär förändras. Maskinerna och automatiseringen stöder ett betydelsefullt arbete. Däremot kommer arbetsplatserna och yrkesbilderna, i den form vi nu uppfattar dem, att förändras, minska eller försvinna.”

Också vid framtidsutskottets utfrågning av sakkunniga betonades utvecklingen av digital teknik som en tekniktrend som starkt påverkar förändringen av arbetslivet. En mer effektiv insamling och hantering av data fungerar som drivkraft för produktionen och tjänstelogiken. Digitaliseringen syns enligt yttrandena också i mer resurseffektiva lösningar för jordbruket och i plattformsekonomi samt i nya lärmiljöer inom utbildningssystemet. I anslutning till artificiell intelligens lyfte de sakkunniga fram särskilt affärsmöjligheter och risker i anknytning till hantering av personliga uppgifter (My Data) och expertis. Som en sysselsättande ny teknik sågs ny energiteknik, såsom solcellsenergi, biogas och energiprestanda.

Men i statsrådets framtidsredogörelse och i sakkunnigutfrågningen av riksdagens framtidsutskott och framtidsbetänkandet som utarbetats på grundval av det finns det en viktig åskådningmässig skillnad. Framtidsredogörelsen antar att tekniken minskar arbetet samtidigt som den förändrar arbetsuppgifterna. Framtidsutskottet ser annorlunda på teknikens framtid: tekniken skapar arbete och välfärd.

För att förstå förändringen i tekniken har framtidsutskottet utarbetat en modell för framtidsstudier i fyra nivåer. Genom den bedöms tekniker runtom i världen, och utväljs de hundra som är viktigast för Finland. Framtidsutskottet har gjort detta utredningsarbete redan under fem års tid. Fem rapporter har publicerats:

- TUVJ 2/2016 Technological Change 2013—2016
- TUVJ 1/2016 Teknologiamurros 2013—2016: Esiselvitys radikaalien teknologioiden kehityksestä 2013 katsauksen jälkeen
- TUVJ 11/2014 100 Opportunities for Finland and the World
- TUVJ 6/2013 Suomen sata uutta mahdollisuutta: radikaalit teknologiset ratkaisut
- TUVJ 2/2013 Tulevaisuuden radikaalit teknologiset ratkaisut

I samband med rapporterna utvärderas cirka 1 500 tekniker av vilka de 100 viktigaste har valts ut för närmare studium. I utvärderingen deltog via sociala medier cirka 2 340 personer.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

Den första rapporten är en bakgrundsutredning om hur andra aktörer undersöker teknikens framtid. I den andra rapporten utvecklade forskare på beställning av framtidsutskottet en ny metod och ställde upp teknikuttyperna i världen i viktighetsordning ur Finlands synvinkel. I den tredje rapporten eliminerades Finlands perspektiv och bedömdes olika teknikuttyperns betydelse och utveckling globalt. I den fjärde och femte bedömdes resultaten från de tidigare rapporterna. På grundval av utvärderingen har framtidsutskottets framtidsstudie fallit väl ut. Teknikerna i kategorin TOP 1—25 har avancerat snabbast, TOP 26—50 näst snabbast och så vidare. Också OECD har nämnt framtidsutskottets teknikrapporter bland de fem bästa teknikprognoserna och EU-kommissionens enhet för framtidsstudier har på grundval av framtidsutskottets rapporter inlett fortsatta projekt.

I framtidsredogörelsen och även i de sakkunnigyttranden som framtidsutskottet tagit del av talas om teknik, digitalisering, robotisering, artificiell intelligens och plattformsekonomi. I framtidsutskottets teknikrapporter är det svårt att hitta motsvarande begrepp, eftersom dessa allmänbegrepp splittras under en mångfald tillämpningar. Exempelvis artificiell intelligens eller robotisering handlar inte om en teknik, utan snarare teknikkorgar där dessa generiska tekniker tillämpas för varierande behov och uppgifter. Svårigheten med samordningen beror också på att framtidsutskottets tekniska framtidsstudie inte utgår från teknik utan från människors och samhällets behov, det vill säga värdeskapande nätverk. Ett värdeskapande nätverk beskriver ett område för teknisk och samhällelig förändring som baserar sig på globala allmänmänskliga behov.

Teknikernas betydelse bedöms i framtidsutskottets rapporter via 20 värdeskapande nätverk. De tekniska lösningar som tagits med på listan för de hundra främsta teknikerna väntas i förekommande fall öppna möjligheter för betydande mervärde i dessa värdeskapande nätverk fram till 2037. De undersökta värdeskapande nätverken är: persontrafik, godstrafik, varutillverkning, näring, energi, råvaror, byggd miljö och underhåll, utbyte, distanspåverkan, maskinellt service-/förvaltningsarbete, människors arbete/förtjänst, upprätthållande av hälsan, återställande av funktionsförmågan, iakttagande/vetskap, överföring/visning av kompetens, upplevelser, säkerhet, förtroende och samarbetsförmåga, avsiktlighet och maktstrukturer/beslutskompetens.

De hundra tekniker som är viktigast för Finland erbjuder de nationellt och globalt bästa lösningarna för att fylla dessa behov. Ur detta perspektiv är det inte befogat att säga att tekniken skulle minska arbetet. Tvärtom, teknikerna skapar arbete och globala affärsmöjligheter vid lösningen av problem som drabbar människor och samhällen.

Framtidsutskottet uppdaterar just nu förteckningen över de hundra viktigaste teknikerna. Undersökningen blir klar i februari 2018. Den här gången görs uppdateringen tillsammans med samarbetspartnerna. I arbetet medverkar bland annat statsrådets kansli, arbets- och näringsministeriet, social- och hälsovårdsministeriet, Finlands Akademi, Tekes, VTT, Sitra, FFC, EK och TEK. Utöver affärspotentialen kompletteras utvärderingen också med bedömningar om det regelverk som behövs för att hantera förändringen och de nya yrken som hör ihop med varje teknik.

Exempel på nya yrken som hör ihop med maskinellt arbete är inspektör av robotsäkerhet, robotförare, robotarbetsledare, robotutbildare, planerare av robotarbete och robotenergiassistent, varuavsändare och övervakare och speditör för varukostnader, distanslastare och distanslossare, räddare av varurobotar och varor och övervakare av crowdsourcing-transporter, modellvalskonsult,

Betänkande FrUB 2/2017 rd

utskrivare, bearbetare och lokal tillverkare av 3D-föremål, varustylist, råvarukonsult, varuprogrammerare, inspektör av robotillverkning, fastighetskontrollrumsmästare, justerare av robotbyggmaterial, robotbyggmästare, robotarkitekt och robotövervakare, fjärrstyrare för underhåll, förutsägare, distansassistent, ”fleet manager för robottransporter”, 3D-mätare och avbildare, varustylist, stadsodlare, ämnesomsättningsanalytiker, distanskock, off-grid-serviceinspektör, nanofiberingenjör, installatör och styrare av byggrobotar, gillningsmanager, plattformslöbbar, cybersäkerhetsansvarig, IoT-riskanalytiker, robotförsäkringsanalytiker, robotfältserviceperson, imagehandlare, myndighetsfacilitör, närserviceförmedlare, mikroförsäkrare, självförsörjningskonsult, diagnostiktränare, implantatinstallatör, biodetektiv, protesjusterare, virtuell guide, faktagranskare, AI-psykolog, distansstudiementor, virtuell dekoratör, VR-evenemangskoordinator, molnsäkerhetstjänstconsult, crowdsourcing-rekryterare, moderator av kollegialt arbete, motivationsplanerare, kohesionsmanager, behovspanare/logoterapeut, stamhövding, förvaltningsspelifierare.

Hundra radikala teknologier har valts med utgångspunkt i behoven eller värdenätverken. Yrkena ovan motiveras genom samma behov, såsom exempelvis trafik, säkerhet, hälsa och näring. Yrken med robot som förled handlar om arbete som människor utför tillsammans med robotar. I rapporten om radikala teknologier som publiceras våren 2018 analyseras dessa och hundratals andra yrken något mer detaljerat.

Att framtidsredogörelsen genomförs i två delar är en god framtidspolitisk innovation som ger framtidsredogörelsen mer synlighet, höjer dess nivå och ger den större genomslag. En handlingsmodell i två delar möjliggör också att intressenterna bättre än förr kan delta i debatten om framtiden. Framtidsutskottet föreslår att framtidsredogörelsen också framöver görs i två delar.

Framtidsutskottet har goda erfarenheter av den gemensamma öppna utfrågningen mellan betänkandeutskottet och alla utlåtandeutskott, som också inkluderade intressenterna, och därför kommer framtidsutskottet att fortsätta utvecklingen av detta koncept i samband med behandlingen av framtids- och Agenda 2030-betänkanden. Den största nyttan med en gemensam öppen utfrågning får man genast i behandlingens inledande fas. Utskotten hör också i övrigt i någon mån samma sakkunniga. Det vore förnuftigt att höra dessa sakkunniga och de relevanta utomstående intressenterna tillsammans.

Utifrån vad de utfrågade sakkunniga sagt pågår det en strukturell förändring på arbetsmarknaden som beror på de nya sätt att göra saker på som digitaliseringen möjliggör, exempelvis plattforms- och delningsekonomi. Dessa nya verksamhetsmodeller förändrar traditionella arbetsuppgifter och gör vissa uppgifter obehövligen, men samtidigt uppstår det också nya arbetsuppgifter.

Framtidsutskottet vill påminna om att vissa plattformsföretag redan har byggt upp mekanismer där social trygghet och beskattning beaktas. Denna internationella praxis bör klargöras bättre i framtidsredogörelsens andra del när åtgärder och politiska alternativ diskuteras.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

Framtidsutskottet konstaterar att plattformsarbetet ser ut att växa fram som ett nytt sätt att arbeta inom dagens yrken och arbetsuppgifter och även som en verksamhet som vid sidan av det nuvarande arbetet kompletterar försörjning, välfärd och fritid.

Framtidsutskottets utfrågning pekar på att de atypiska anställningarna ökar mycket långsamt. Statistiken visar ändå att arbetsmarknaden i Finland är på väg att polariseras. Den ökande jämlikheten är en trend som länge kännetecknat det finländska samhället men nu håller den om inte annat så åtminstone på att avta. I framtidsredogörelsens andra del måste förändringen av arbetslivet därför analyseras också med avseende på polarisering och jämlikhet.

Framtidsutskottet anser att det finns flera orsaker till att arbetsuppgifterna, anställningsformerna och antalet arbetstillfällen förändras, att löneutvecklingen polariseras, att mänskligt arbete ersätts med teknik, att jobben flyttas utomlands och att egenanställning ökar. Det finns flera bakomliggande trender beroende på yrke, bransch och individ. Detta nuläge måste genomlysas med större grundlighet innan beslut om åtgärder fattas.

Enligt vad som framförts under framtidsutskottets utfrågning har egenanställning och ensamföretagande ökat. Trots att ökningen tills vidare är kvantitativt liten, har den relativt sett varit betydande. Orsakerna till denna ökning bör enligt utskottets mening utredas bättre i framtidsredogörelsens andra del. Också den kollektiva intressebevakningen för egenanställda, ensamföretagare och företag bör tryggas på den nya arbetsmarknaden.

I många utlåtanden konstateras det att egenanställning redan nu har etablerats som ett led i omställningen i sätten att utföra arbete; gränsen mellan lönearbete och företagsverksamhet har redan blivit oklarare. Enligt de utlåtanden som lämnats till framtidsutskottet kan undersökning och utveckling av verksamhetsmodellerna inom den kreativa ekonomin leda till lösningar som kan utnyttjas också i andra yrken. Framtidsutskottet anser att de kreativa branscherna är en betydande sysselsättare och att deras multidisciplinära sätt att hantera egenanställning, ensamföretagande och splittrat arbete kan utnyttjas också inom andra branscher.

Utöver kreativ ekonomi måste också nya sätt för verksamhet i jordbruksföretag utredas bättre eftersom även sådan företagsverksamhet när den bedrivs som bisyssla förenar företagande och löneanställning. En tredje helhet där pilotförsök är på sin plats är frågan om bättre möjligheter för partiellt arbetsföras sysselsättning. Alla dessa tre delområden kan samtidigt öka välbefinnandet hos de nuvarande anställda och med hjälp av god praxis utveckla lösningar för det framtida arbetslivets behov.

Framtidsutskottet menar att orsakerna till ungdomsarbetslösheten och åtgärderna för att minska den måste behandlas separat och med särskild omsorg i framtidsredogörelsens andra del.

Framtidsutskottet föreslår att de farhågor som de unga uttryckt i framtidsbetänkandet beaktas i framtidsredogörelsens andra del så att också de ungas behov tas upp särskilt i åtgärderna och att den pågående förändringsprocessen förklaras och klargörs också för den

Betänkande FrUB 2/2017 rd

unga generationen för att främja framtidstro och stödja de ungas livsval exempelvis genom komprimerade läromedel utifrån framtidsredogörelserna som skolorna kan använda för framtidsfostran och elevhandledning.

Framtidsutskottet vill påminna om att alla inte, av en eller annan orsak, klarar av vardagen och de ständigt växande kompetenskraven. Därför måste det ses till att alla ges en värdefull möjlighet att få fotfäste i samhället. Det kan främjas också i samarbete med tredje sektorn.

Framtidsutskottet anser att alla åtgärdsförslag som framställs i framtidsredogörelsens andra del ska utvärderas och motiveras också enligt hur de stöder en hållbar utveckling, jämlikhetsutvecklingen och delaktigheten.

Framtidsutskottet anser att en av de viktigaste åtgärderna för att vi ska kunna hantera förändringen i arbetslivet är att vi sörjer för social trygghet. I anslutning till förändringen kan nya behov av social trygghet och rådgivningstjänster för företagare uppkomma exempelvis bland personer i atypiska anställningar, egenanställda och ensamföretagare.

Framtidsutskottet vill påskynda utvecklingen av arbetslagstiftningen. Välavvägda ändringar i den kan samtidigt trygga arbetstagarnas rättigheter och välfärd och möjliggöra nya, innovativa affärsmodeller och arbetstillfällen.

Framtidsutskottet menar att åtgärdsförslagen i framtidsredogörelsens andra del måste beakta behoven att se över skattelagstiftningen, arbetslagstiftningen och sociallagstiftningen på ett politiskt konsekvent sätt. Framtidsutskottet har också tidigare (FrUU 7/2016 rd — RP 134/2016 rd) uttalat att "Normer och författningar är viktiga: de skapar ett säkert och jämlikt samhälle och en inre marknad i Europa. Regelverket måste ändå vara så enkelt som möjligt och väl underbyggt och dessutom måste det ge möjlighet till nyskapande. Framtidsutskottet föreslår att det pilotprojekt som väljs ut när det gäller bättre lagstiftning och strukturella reformer ska gå ut på att avlägsna byråkratiska hinder för kortvarig selsättning och mikroföretagande. Det ska vara så lätt som möjligt att ta emot arbete och de ekonomiska konsekvenserna ska vara förutsägbara, så att inga ekonomiska risker är förknippade med att ta emot exempelvis ett kortvarigt deltidsjobb."

Framtidsutskottet vill påminna om att även om det efterlyser åtgärder särskilt för Finland är förändringen av arbetslivet ett globalt fenomen och Finland är en del av det internationella samfundet. Liksom klimatförändringen är också förändringen i arbetslivet en kvistig fråga som kräver internationellt samarbete särskilt på EU-nivå. Det går att stimulera intresse för att ta vara på möjligheter också genom nordiskt samarbete. Exempelvis kan rörligheten fås att öka genom undanröjande av nordiska gränshinder för att göra arbetsmarknaden flexiblare.

Framtidsutskottet instämmer med arbetslivs- och jämställdhetsutskottet i att inkomstregistret är viktigt och vill uppmuntra till att registrets tillämpningsmöjligheter undersöks och utnyttjas fullt ut. Framtidsutskottet stöder också introduktionen av olika digitala portföljer så att också frivilligt arbete med bruksvärde eller egenvärde blir mer synligt.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

Framtidsutskottet vill påminna om att om de föreslagna ändringarna och överföringarna av antalet anställda inom vård- och landskapsreformen blir verklighet rör det sig historiskt betydande kvantiteter. I denna förändring måste man också ägna uppmärksamhet åt personalens välmående, arbetsenergi och kompetensutveckling samt processernas kvalitet.

Framtidsutskottet har redan tidigare i betänkandet om Agenda 2030 (FrUB 1/2017 rd – SRR 1/2017 rd) betonat att ”för att främja en hållbar välfärd måste det särskilt utvecklas parallella indikatorer på välfärdsekonomi till BNP, såsom index för mänsklig utveckling (HDI), indikator på faktiska framsteg (GPI) och index för hållbar ekonomisk välfärd (ISEW)”.

Framtidsutskottet konstaterar att till den del arbetet eventuellt är statt i förvandling så kan de indikatorer som nu används inte beskriva den förvandlingen. Särskilt saknas indikatorer för att identifiera värdet på det arbete som utförs utanför penninghushållningen. Som stöd för ansvarsfulla beslut med genomslagskraft behöver vi bättre indikatorer för att beskriva bland annat plattforms- och delningsekonomi, arbete med bytesvärde, egenvärde eller bruksvärde, egenanställning och ensamföretagande, förskjutningar och samtidighet i arbetsmarknadspositionerna och medborgarnas välbefinnande. Som stöd för en makroekonomisk analys och för att förstå förändringen behöver vi också individbaserade och kvalitetsmässiga indikatorer.

Vissa sakkunniga som yttrat sig för framtidsutskottet om arbetslivets framtid påpekade att framtidsredogörelsens första del inte beaktar medborgarnas synpunkter på arbetsmarknadens utveckling. Ändå kan vi genom dem bättre förstå människors val både på arbetsmarknaden och i livet i övrigt. Arbetets framtid måste enligt framtidsutskottets mening över huvud taget granskas mer ur individernas perspektiv, eftersom den individuella situationen varierar och individer har olika förmåga att reagera på förändringar i arbetslivet.

Framtidsutskottet anser att åtgärderna i framtidsredogörelsens andra del bör beakta bristen på digital affärskompetens i företagen.

Framtidsutskottet vill påminna om att debatten om arbetets framtid också har en tredje linje: arbetets koppling till energi- och råvaruflöden och till målen för en hållbar utveckling (Agenda 2030). En ekologisk samhällsreform kräver mycket arbete. Det finländska samhället och hela världen måste byggas om till koldioxidneutrala samhällen. Vi måste ta fram utsläppssnål energi, förnya byggnadsbeståndet och transportsystemet och utveckla ett hållbart jordbruk. Samtidigt måste Finland klara sig med mindre materiell konsumtion, det vill säga leva resurssmart. Allt detta skapar också arbete, och därför kan en hållbar utveckling ha en större betydelse för arbetets framtid än digitaliseringen. Det har enligt framtidsutskottets mening inte beaktats tillräckligt i framtidsredogörelsens första del.

Framtidsutskottet anser det viktigt att alla har samma möjlighet att utöka sitt mänskliga kapital. Uppfostran, utbildning och integration är sociala investeringar som borgar för samhällets utveckling. Uppfostrans och senare utbildningens kärnuppgift är att förse

Betänkande FrUB 2/2017 rd

människor med redskap och tilltro till egen framgång, det vill säga en tilltro till den egna förmågan som lärandet kan bygga på.

Utfrågade sakkunniga talade om kumulativ kompetens och smidiga studievägar. Det bör gå att utöka färdigheter och kunskaper under hela livet och tiden i arbetslivet så att de kompletteras och fördjupas med tiden. Därför måste utbildningssystemet utvecklas på lång sikt som en helhet från småbarnspedagogisk verksamhet till modulbaserad vidareutbildning och examensinriktad fortbildning. Samarbetet mellan olika utbildningsstadier bör vara sammanhängande och flexibelt. Det behövs också snabbare kompetensväxling och lättare och mer flexibla fristående yrkesprov.

Framtidsutskottet konstaterar att Finland snabbt håller på att förlora sin ställning som föregångare bland kompetenssamhällen. Finland har ett mångsidigt utbildningssystem av hög kvalitet, men den globala kompetenskonnurrensen hårdnar. För att kunna behålla ställningen som föregångare och den kompetensbaserade konkurrenskraften måste vi ständigt och på lång sikt investera i utbildningssystem, forskning och utveckling. Att bara upprätthålla det rådande läge och effektivisera verksamheten ekonomiskt räcker inte för en föregångarställning och utan den ställningen har vi ingen konkurrensfördel.

Framtidsutskottet vill påminna om att utbildning är det bästa sättet att främja sysselsättning. Kompetens av hög kvalitet är också grunden för Finlands konkurrenskraft.

Framtidsutskottet ser positivt på att framtidsfostran främjas i skolorna. Förmågan till framförhållning och proaktivt framtidstänkande stärker individens självtilltro och ett aktivt medborgarskap.

När utbildningssystemet utvecklas måste det också tillses att jämställdheten mellan könen blir genomförd. Framtidsutskottet vill påminna om att det exempelvis enligt Pisa-resultaten finns märkbara skillnader mellan pojkar och flickor i skolframgång.

Framtidsutskottet anser att framtidsredogörelsens andra del ska ta upp också de traditionella jobb som inte kommer att förändras nämnvärt. Också dessa branscher har kompetensbehov och de kan också lida av arbetskraftsbrist exempelvis på grund av pensionsavgångar inom de stora åldersklasserna. Man får inte heller ge en alltför teknikcentrerad och komplicerad bild av framtidens arbetsliv.

Framtidsutskottet vill betona att teknik ger arbete. Den tekniska förändringen omvandlas till jobb och välbefinnande snabbare och bättre ju mer vi satsar på ny teknik i termer av snabbhet, bredd och djup. Framtidsredogörelsens andra del bör enligt framtidsutskottets åsikt ta upp också de fenomen där tekniken skapar arbetet. Behovet av att utveckla den sociala tryggheten och betydelsen av korta projektjobb kan bli överbetonade då man inte beaktar de trender inom tekniken som skapar nytt arbete. På motsvarande sätt bör åtgärdsförslagen enligt framtidsutskottets mening beakta hurdan resursfördelning Finland behöver för att ligga i teknikens framkant.

Betänkande FrUB 2/2017 rd

Framtidsutskottet menar att den nya tekniken och de nya sätt att göra saker på som den ger möjligheter till inte får uppfattas alltför deterministiskt. Beslutsfattare har en skyldighet att utvärdera förändringarnas konsekvenser och genom författningsramarna styra teknikens utveckling så att förändringen ökar människors välbefinnande.

Framtidsutskottet vill påminna om att framtiden ligger i våra egna händer. Framtiden kan påverkas genom politiska beslut. Det är angeläget, menar framtidsutskottet, att i samhället föra en bred, öppen och pluralistisk ideologisk debatt om arbetets framtid och om hurdant samhälle vi vill ha. I stället för att bara anpassa oss behöver vi en positiv anda för nydanande och för att påverka framtiden. Med en gemensam dialog och stark kompetens har Finland goda förutsättningar att vara ett mönsterland för förändringarna i arbetslivet och välfärdstillväxten. Vid bedömningen av den mångfald av nya färdigheter som behövs i framtiden bör uppmärksamhet ägnas också åt de urgamla värderingar, färdigheter och pedagogiska mål som ligger som grund för det finländska samhället och dess nationella kultur.

FÖRSLAG TILL BESLUT

Framtidsutskottets förslag till beslut:

Riksdagen godkänner ett ställningstagande med anledning av redogörelse SRR 6/2017 rd.

Utskottets förslag till ställningstagande

Riksdagen förutsätter att regeringen

- 1. också i framtiden utarbetar framtidsredogörelsen i två delar för att främja dialog och delaktighet*
- 2. i framtidsredogörelsens andra del bättre beaktar konsekvenserna av åtgärdsprogrammet Agenda 2030 för framtidens arbete samt utvärderar och motiverar alla åtgärdsförslag i den andra delen i fråga om hur de stöder en ekologiskt hållbar utveckling, jämlikhetsutvecklingen och delaktighet*
- 3. i åtgärdsförslagen i framtidsredogörelsens andra del på ett politiskt konsekvent sätt beaktar behoven att se över skattelagstiftningen, arbetslagstiftningen och sociallagstiftningen och eliminerar byråkratiska hinder för egenanställning, ensamföretagande, splittrat arbete och statusförskjutningar i arbetsmarknadspositioner*
- 4. utvecklar och undersöker möjligheterna att tillämpa inkomstregistret så att det kan utnyttjas fullt ut; framtidsutskottet stöder också introduktionen av olika digitala portföljer så att också frivilligt arbete med egenvärde eller bruksvärde blir mer synligt*

Betänkande FrUB 2/2017 rd

5. också analyserar de fenomen och trender där tekniken skapar nytt arbete; på motsvarande sätt bör åtgärdsförslagen enligt framtidsutskottets mening beakta hurdan resursfördelning Finland behöver för att ligga i teknikens framkant

6. utreder orsakerna till ungdomsarbetslösheten och beaktar dem separat och med särskild omsorg i framtidsredogörelsens andra del

7. i framtidsredogörelsens andra del använder bättre indikatorer genom vilka de pågående förändringarna i arbetslivet faktiskt kan beskrivas och förstås

8. utvecklar ett samlat kompetenssystem med låg tröskel från småbarnspedagogisk verksamhet till modulbaserad vidareutbildning och examensinriktad fortbildning så att lärandet är livslångt och kompetensen kumuleras; samarbetet mellan olika utbildningsstadier ska vara sammanhängande och flexibelt, och studievägarna ska nå smidigt över utbildningsstadier och läroanstaltsgränser

9. främjar en bred, öppen och pluralistisk ideologisk debatt om arbetets framtid och om hurdant samhälle vi vill ha; på så sätt ökar vi tilltron till framtiden och bidrar till att människor blir delaktiga i att skapa framtiden.

Helsingfors 13.12.2017

I den avgörande behandlingen deltog

ordförande Thomas Blomqvist sv
vice ordförande Merja Mäkisalo-Ropponen sd
medlem Harri Jaskari saml
medlem Anna Kontula vänst
medlem Pentti Oinonen blå
medlem Aila Paloniemi cent
medlem Olli-Poika Parviainen gröna
medlem Arto Pirttilahti cent
medlem Tuomo Puumala cent
medlem Joonas Räsänen sd
medlem Sari Tanus kd
medlem Lenita Toivakka saml
medlem Sinuhe Wallinheimo saml
medlem Ville Vähämäki saf
ersättare Eeva-Johanna Eloranta sd.

Sekreterare var

utskottsråd Olli Hietanen

Betänkande FrUB 2/2017 rd

utskottets ständiga rådgivare Maria Höyssä.